

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-אַבְרָם לֵךְ-לְךָ
 מֵאֶרֶץ וּמְכוֹלְדָתֶךָ וּמְבֵית אָבִיךָ אֶל-
 הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאךָ: ב וַאֲעִשֶׂךָ לְגֹי
 גְדוֹל וַאֲבָרְכְךָ וְאֶגְדְּלָה שְׁמֶךָ וְהָיָה

א וַאֲמַר יי לְאַבְרָם אֵיזֶל
 לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְכוֹלְדוֹתֶךָ
 וּמְבֵית אָבִיךָ לְאֶרֶץ
 ד' אֶחְזֹקְךָ: ב וַאֲעִבְדְּךָ
 לְעַם סְגִי וַאֲבָרְכְךָ
 וְאֶרְבִּי שְׁמֶךָ וְתִהְיֶה

רש"י

יב (א) לך לך. להנאתך ולטובתך. שם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לננים ועוד שאודיע טבעך בעולם (תנחומא): (ב) וַאֲעִשֶׂךָ לְגֹי גְדוֹל. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעט פריה ורביה וממעט את המזון וממעט את השם לכן הוזקק לשלש ברכות הללו שהנטיחו על הננים ועל המזון ועל השם: וַאֲבָרְכְךָ. נממון (ב"ר): והיה ברכה. הנרכות נמונות צדך עד עכשיו היו צדי ברכתי את אדם ואת נח ואותן ומעתה אתה תצרך את אשר תחפון. ב"ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם ואצרכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכלן תלמוד לומר והיה ברכה כן חותמין ולא זהם (פסחים ק"ז): מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו וצא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם ולא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד אלא כדי לחצנה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו (בראשית כב ג) את צנך את יחידך אשר אהבת

עפרת רש"י

יב (א) לך לך. לא אמר לו לך מארצך אלא לך לך מארצך [גור אריה] דהיינו להנאתך ולטובתך. ומה היא הטובה שם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לננים ועוד מה היא ההנאה [שפתי חכמים] שאודיע טבעך בעולם (תנחומא): (ב) וַאֲעִשֶׂךָ לְגֹי גְדוֹל. לנך ברכו בגי הברכות הללו ולא בשאר ברכות [שפתי חכמים] לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעט פריה ורביה וממעט את המזון וממעט את השם לכן הוזקק לשלש ברכות הללו שהנטיחו על הננים ועל המזון ועל השם: וַאֲבָרְכְךָ. נממון (ב"ר): והיה ברכה. הנרכות נמונות צדך עד עכשיו היו צדי ברכתי את אדם ואת נח ואותן ומעתה אתה תצרך את אשר תחפון. ב"ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול שאתה תהיה כמו גוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם כמו על גוי גדול כי אין אומרים אלהי אלא על רבים כמו אלהי ישראל אלהי העברים ואצרכך מורה על תוספת ברכה שאף בנו יזכה לאותו ברכה זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך מורה על תוספת גדולה שאף בן בנו יזכה לאותו מעלה [שפתי חכמים] זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין הברכה הראשונה של "השמונה עשרה" [באור] בכלן תלמוד לומר והיה ברכה והיה בגמטריא שם של ד' אותיות אם יש ברכה ושם ה' אז כן חותמין ואומרים ברוך אתה ה' מגן אברהם [שפתי חכמים] ולא זהם ביצחק ויעקב [באור] (פסחים ק"ז): מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו וצא עד לחרן ומה פירושו של לך מארצך [שפתי חכמים] אלא כך אמר לו התרחק עוד משם ולא מבית אביך: אשר אראך. מדוע לא אמר בקצור לך לך אל הארץ אשר אראך וגוי לא גלה לו הארץ מיד אלא כדי לחצנה בעיניו את ארצו שעליו לעזוב הארץ ברבו תוארים וירבה צערו בעזיבת המקום ולתת לו שכר על כל דבור ודבור דלפום צערא אגרא [שפתי חכמים] כיוצא בו (בראשית כב ג) את צנך את יחידך אשר אהבת את יצחק.

בְּרָכָה: ג וְאַבְרָמָה מְבַרְכֵיךָ וּמִקְלָלְךָ
 אָאֵר וְנִבְרָכוּ בְּךָ כָּל מִשְׁפַּחַת
 הָאָדָמָה: ד וַיִּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
 אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם
 בֶּן־חַמֶּשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ
 מִחָרָן: ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרִי אִשְׁתּוֹ
 וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־דָּרְכֹשָׁם
 אֲשֶׁר רָכְשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ
 בַּחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ
 אֶרְצָה כְּנָעַן: ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד

מְבַרְכֵיךָ: ג וְאַבְרָמָה מְבַרְכֵיךָ
 וּמִלְמַטְךָ אֵילֹט
 וַיִּתְבָּרְכוּ בְדִילְךָ כָּל
 יִרְעֵי־אֲרָעָא: ד וַאֲזַל
 אַבְרָם כַּמָּא דְמַלְלִיל
 עַמְוִיָּה יי וַאֲזַל עַמְוִיָּה
 לוֹט וְאַבְרָם בֶּר שִׁבְעִין
 וְחַמֶּשׁ שָׁנִין בְּמִפְקֵיה
 מִחָרָן: ה וַדְּבַר אַבְרָם
 יָת שָׂרִי אִתְחִיָּה וַיִּת
 לוֹט בֶּר אָחוּהִי וַיִּת כָּל
 קְנִינָהוֹן דִּי קְנוּ וַיִּת
 נַפְשָׁתָא דְשַׁעֲבִידוֹ
 לְאוֹרִיחָא בַּחָרָן וַנִּפְקוּ
 לְמִזְלָא לְאֲרָעָא דְכְּנָעַן
 וְאִתּוֹ לְאֲרָעָא דְכְּנָעַן:
 ו וַעֲבַר אַבְרָם בְּאֲרָעָא

רש"י

את יצחק. כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך וכיוצא בו (יונה ג ב) וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך (ב"ר): (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כמצדדים וכן כל ונברכו בך שנמקרא וזה מוכיח (בראשית מח כ) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה מצדדים מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאו פשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (לקמן לא א) עשה את כל הכבוד הזה (צמדצר כד יח) וישראל עושה חיל לשון קונה וכונס: (ו) ויעבר אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיצאו להלחם בשכם:

עפרת רש"י

כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך וכיוצא בו (יונה ג ב) וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך (ב"ר): (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כמצדדים וכן כל ונברכו בך שנמקרא וזה מוכיח (בראשית מח כ) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) אשר עשו בחרן. גאמר עשו לשון רבים שהכניסן את יושבי הארץ [בארץ] תחת כנפי השכינה מצדדים מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאו פשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (לקמן לא א) עשה את כל הכבוד הזה (צמדצר כד יח) וישראל עושה חיל לשון קונה וכונס: (ו) ויעבר אברם בארץ. נכנס לתוכה מדכתיב עד מקום שכם ושכם הוא בארץ כנען ולא שעבר בארץ ולא דר שם [שפתי חכמים]: עד מקום שכם. למה לא נאמר עד עיר שכם כמו

מְקוֹם שְׁכֵם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהַכְנַעֲנִי
 אֵז בְּאַרְצָא: וַיֵּרָא יְהוָה אֶל-אַבְרָם
 וַיֹּאמֶר לוֹרְעֵךְ אִתָּן אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת
 וַיְבִן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאָה אֵלָיו:
 ח וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם הָהָרָה מִקְדָּם לְבֵית-
 אֵל וַיֵּט אֱהֱלָה בֵּית-אֵל מִיָּם וְהָעִי
 מִקְדָּם וַיְבִן-שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא

עד אֶתֶר שְׁכֵם עַד
 מִיִּשְׂרָאֵל מוֹרָה וְהַכְנַעֲנִי
 בְּבֵן בְּאַרְעָא: וַיֵּרָא
 יְיָ לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר לְבִנְךָ
 אִתָּן יֵת אֶרְעָא הַזֹּאת
 וַיְבִיֵא תַמּוֹן מִדְּבַחַת
 קְדָם יְיָ דְאַתְגְּלִי לַיהוָה:
 ח וַאֲסַתְלַק מִתַּמּוֹן
 לְטוֹרָא מִמְּדִינַת לְבֵית
 אֵל וּפְרָס מִשְׁכְּנֵיהּ
 בֵּית אֵל מִמְּעֵרְבָא וַעֲבִי

רש"י

אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל שסם קצלו ישראל עליהם שנועת התורה: והכנעני
 אז בארץ. היה הולך וכונש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שנחלקו של שם נפלה ארץ ישראל כשחלק נח
 את הארץ לבניו שנאמר (בראשית יד יח) ומלכי נדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לורעך אתן את
 הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ו) ויבן שם מזבחה. על נשורת הזרע ועל
 נשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. נמזרח של בית אל נמלאת בית אל
 נמערבו והוא שנאמר בית אל מים: אהלה כתיב בתחלה נטע את אהל אשתו ואחר כך את שלו
 (כ"ד): ויבן שם מזבחה. נתננא שעמידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם (כ"ד):

עטרת רש"י

שכתוב אצל יעקב ויבא יעקב שלם עיר שכם אלא נאמר עד מקום להשמיענו שקבע מקום
 לתפלתו [שפתי חכמים] להתפלל על שמעון ולוי [באור] בני יעקב כשיצאו להלחם בשכם: אלון
 מורה. הוא שכם וקראו אלון מורה כי הראהו הר גריזים והר עיבל ושם כתב אלון מורה
 בפרשת ראה שסם קצלו ישראל עליהם שנועת התורה כי אלון לשון אלה כלומר שבועה, ומורה
 לשון הוראה וזהו תורה [שפתי חכמים]: והכנעני אז בארץ. אז מיעוט הוא כלומר אז ולא
 קודם לכן היה הכנעני בארץ כי הכנעני [שפתי חכמים] מזרעו של חם בן נח [באור] היה הולך
 וכונש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שנחלקו של שם נפלה ארץ ישראל כשחלק נח את הארץ
 לבניו שנאמר (בראשית יד יח) ומלכי נדק הוא שם בן נח [שפתי חכמים] מלך שלם היא ירושלים
 לפיכך ויאמר אל אברם לורעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של
 שם: (ו) ויבן שם מזבחה. על המראה שנראה לו עכשיו דהיינו [שפתי חכמים] על נשורת הזרע
 ועל נשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו ואינו קאי על אברם דהעתקה לא שייך בגוף
 שיש בו רוח חיים [שפתי חכמים]: מקדם לבית אל. נמזרח של בית אל היה ההר ומפרש כי
 "ההרה מקדם לבית אל" היה. [שפתי חכמים] נמלאת בית אל נמערבו והוא שנאמר בית אל מים
 ים הוא המערב: אהלה. אהלה כתיב בתחלה נטע את אהל אשתו דחייב אדם לכבד את אשתו
 יותר מגופו [שפתי חכמים] ואחר כך את שלו (כ"ד): ויבן שם מזבחה. נתננא שעמידין בניו

מִמְדִּינָחָא וּבְנָא תַמְן
 מִדְּבַחָא קְדָם יי וְעַלִי
 בְּשִׂמָא דִּי: ט וְנִטְל
 אֲבָרָם אֹזל וְנִטְל
 לְדְרוּמָא: וְהוּהּ כִּפְנָא
 בְּאַרְעָא וּנְחַת אֲבָרָם
 לְמִצְרַיִם לְאַתְוֹתְבָא תַמְן
 אַרִי תְקִיף כִּפְנָא
 בְּאַרְעָא: יא וְהוּהּ כִּד (ג')
 אַרִי קְרִיב לְמִיַעַל
 לְמִצְרַיִם וְאָמַר לְשָׂרֵי
 אֲתַתִּיּהּ הָא כְּעַן יִדְעִית
 אַרִי אֲתַתָּא שְׂפִירַת חִיזו
 אֲתַ: יב וְיְהִי כִד יַחֲזוּן
 יַתִּיךְ מִצְרָאִי וְיִמְרוּן

בְּשֵׁם יְהוָה: ט וַיִּסַּע אֲבָרָם הַלֹּךְ וְנִסְוַע
 הַנֶּגְבָה: פ י וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וְיָרֵד
 אֲבָרָם מִצְרֵימָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד
 הָרָעַב בְּאֶרֶץ: יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב
 לָבוֹא מִצְרֵימָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי
 אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יִדְעֵתִי כִי אִשָּׁה
 יִפְתַּח־מְרָאָה אֹתִי: יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ
 אֹתְךָ הַמִּצְרַיִם וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת
 וְהִרְגוּ אֹתִי וְאֹתְךָ יַחֲיוּ: יג אֲמַרְי־נָא

אֲתַתִּיּהּ דָּא וְקַטְלוּן יְתִי וְיַתִּיךְ יְקִימוּן: יג אֲמַרִי כְעַן אֲחֲתִי אֲתַ כְּדִיל דְּיִטֵּב לִי כְּדִילְךָ וְתַתְקִים

רש"י

(ט) הַלֹּךְ וְנִסְוַע. לפרקים, יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגזר ללכת לדומה של ארץ ישראל נהיה לנד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו דרומה של ארץ ישראל לנהר המוריה שהיא נחלתו (צ"ר): (י) רָעַב בְּאֶרֶץ. צלותה הארץ לזדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו ללכת ממנה (פרקי דרבי אליעזר כו): (יא) הִנֵּה נָא יִדְעֵתִי. מדרש אגדה (תנחומא) עד עכשיו לא הכיר צה מחוק לניעות ששנייה ועכשיו על ידי מעשה הכיר צה, דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתצוה וזאת עמדה צופיה (צ"ר). ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לזאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה אה ועכשיו אנו באים צין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (בראשית יט ב) הנה נא אדני סורו נא:

עמרת רש"י

להכשל שם בעי על עון עכן לכן בנה עוד מזבח [שפתי חכמים] והתפלל שם עליהם (צ"ר): (ט) הַלֹּךְ וְנִסְוַע. לא שנסע תמיד כיון דלעיל כתיב ויש אהלו משמע שחנה בנתיים [שפתי חכמים] אלא לפרקים, יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגזר ללכת לדומה של ארץ ישראל נהיה לנד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו דרומה של ארץ ישראל לנהר המוריה שהיא נחלתו (צ"ר): (י) רָעַב בְּאֶרֶץ. בקמץ תחת הבי"ת שמשמעו בהארץ בה"א הידיעה ופירושו [לבוש האורה] צלותה הארץ לזדה היה רעב לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו ללכת ממנה (פרקי דרבי אליעזר כו): (יא) הִנֵּה נָא יִדְעֵתִי. מדרש אגדה (תנחומא) עד עכשיו לא הכיר צה מחוק לניעות ששנייה ועכשיו על ידי מעשה הכיר צה, שהיו עוברים בנהר וצריכה היתה

בראשית יב לך לך קה
 אַחֲתִי אֶתְּ לְמַעַן יֵיטֵב־לִי בְּעִבּוֹרְךָ
 וְחֵיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלֶךָ: שְׁנֵי יָד וַיְהִי כְּבֹא
 אֲבָרָם מִצְרִימָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־
 הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד: טו וַיִּרְאוּ
 אֶתָּה שְׁרֵי פִרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָה אֶל־
 פִּרְעֹה וַתִּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פִּרְעֹה:
 טז וְלֹא־אֲבָרָם הֵיטִיב בְּעִבּוֹרָהּ וַיְהִי־לָו
 צֶאֱזָבְקָר וְחַמְרִים וְעֵבְדִים וְשִׁפְחֹת

נפשי בפתגמיכי:
 י וְהָיָה כִּד עַל אֲבָרָם
 לְמִצְרַיִם וְחֹזֵן מִצְרַיִם
 ית אֶתְתָּא אֶרֶי שְׁפִירָא
 הִיא לְחָדָא: טו וְחֹזֵן יִתָּה
 רְבִרְבֵי פִרְעֹה וְשִׁפְחוֹ
 יִתָּה לְפִרְעֹה וְאֲדַבְּרַת
 אֶתְתָּא לְבֵית פִּרְעֹה:
 טז וְלֹאֲבָרָם אוֹטִיב
 בְּדִילָה וְחֹזֵן לִיָּה עֲאֵן
 וְחֹרֵן וְחַמְרִין וְעֵבְדִין
 וְאֶמְתָּן וְאֶתְנָן וְגַמְלִין:

רש"י

(יג) לַמַּעַן יֵיטֵב לִי בְּעִבּוֹרְךָ. יתנו לי מתנות: (יד) וַיְהִי כְּבֹא אֲבָרָם מִצְרִימָה. היה לו לומר כְּבֹאֵם מִצְרִימָה אֶלָּא לְמַד שֶׁהַטֶּמֶן אֹתָהּ צְמִיחָה וְעַל יְדֵי שֶׁצִּמְעוּ אֶת הַמַּכְס פִּתְחוּ וְרָאוּ אֹתָהּ (כ"ר): (טו) וַיְהִי־לָו אֶתָּה אֶל פִּרְעֹה. הללוה צמיהם לומר הגונה זו למלך: (טז) וְלֹאֲבָרָם הֵיטִיב. פרעה צעורה:

עמרת רש"י

להגביה בגדיה וראה שהיתה יפת מראה אבל קשה לפירוש זה לשון עבר של מילת ידעתי לכך מביא דבר אחר גם בעבר ידע ששרה יפת מראה היא אבל עכשיו הכיר בה דבר חדש כי מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ציפיה (כ"ר). ופשוטו של מקרא יש לחלוק הכתוב, אמר לשרה הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך וגם ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו צאים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו צאשה יפה. ודומה לו וראיה שמחלקין הכתוב (בראשית יט ב) הנה נא אדני סורו נא הגיע השעה שצריכין אתם לתת לב על רשעים וכו' [שפתי חכמים]: (יג) לַמַּעַן יֵיטֵב לִי בְּעִבּוֹרְךָ. החשובים בארץ מצרים יתנו לי מתנות ויכבדו אותי שכל אחד ואחד יחשוב שאתן אותך לו לאשה כי הם חושבים שאחותי את ובשביל זה אהיה חשוב גם כן נגד הפריצים שיהיו יראים ממני ולא יעשו לי ולך רעה. ולא חשב אברהם כי המלך פורץ לו גדר לעשות מה שירצה [גור אריה]: (יד) וַיְהִי כְּבֹא אֲבָרָם מִצְרִימָה. היה לו לומר כְּבֹאֵם מִצְרִימָה מכיון שהפסוק בא לספר משרה [גור אריה] אֶלָּא לְמַד שֶׁהַטֶּמֶן אֹתָהּ צְמִיחָה וְעַל יְדֵי שֶׁצִּמְעוּ אֶת הַמַּכְס פִּתְחוּ וְרָאוּ אֹתָהּ (כ"ר): (טו) וַיְהִי־לָו אֶתָּה אֶל פִּרְעֹה. לא נאמר לפני פרעה או לפרעה [שפתי חכמים] אלא אל פרעה כלומר הללוה צמיהם לומר הגונה זו למלך: (טז) וְלֹאֲבָרָם הֵיטִיב. פרעה צעורה הוא מקרא קצר ולא נזכר פרעה כי אין הפסוק בא לספר מה שעשה פרעה אלא להגיד מה שנעשה לאברם שגלקחה אשתו כדי שבסבה זאת יתעשר יהיה העושה מי

שיהיה [גור אריה]:

וְאַתְנֶת וּגְמִלִים: י' וַיִּנְגַע יְהוָה אֶת-
 פְּרַעַה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת-בֵּיתוֹ עַל-
 דְּבַר שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ אַבְרָם: י"א וַיִּקְרָא
 פְּרַעַה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה-זֹּאת
 עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא-הִגַּדְתָּ לִּי כִּי
 אִשְׁתֶּךָ הִוא: י"ב לָמָּה אָמַרְתָּ אֶתְחִי
 הִוא וַאֲקַח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה
 הִנֵּה אִשְׁתֶּךָ קַח וְלֵךְ: כ' וַיֵּצֵא עָלָיו
 פְּרַעַה אֲנָשִׁים וַיִּשְׁלְחוּ אֹתוֹ וְאֶת-
 אִשְׁתּוֹ וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-לוֹ: יג א וַיַּעַל

י' וְאִתִּי י' עַל פְּרַעַה
 מִבְּתֵשֵׁן רִבְרִין וְעַל
 אִנֶּשׁ בֵּיתָהּ עַל עֵיסַק
 שְׂרֵי אֶתְתּוֹ אַבְרָם:
 י"א וַיִּקְרָא פְּרַעַה לְאַבְרָם
 וַאֲמַר מַה דָּא עֲבַדְתָּ
 לִי לָמָּה לֹא חִוִּיתָא לִי
 אֲרִי אֶתְתֶךָ הִיא:
 י"ב לָמָּה אָמַרְתָּ אֶתְחִי
 הִיא וְדִבְרִית יְתָהּ לִי
 לְאַנְתּוֹ וְכַעַן הָא אֶתְתֶךָ
 דְּבַר וְאַיִל: כ' וַפְקִיד
 עָלָיו פְּרַעַה גֻבְרִין
 וְאֲלוֹיָאוּ יְתִיה וְיִת
 אֶתְתִּיה וְיִת כָּל דִּילִיה:
 א וַסְּלִיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם

רש"י

(יז) וינגע ה' וגו'. נמכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו, נראשית רצה: ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש
 צימיה ומדרשו (תנחומא) לרבות כותליו ועמודיו וכליו: על דבר שרי. על פי דבורה. אומרת למלאך הך
 והוא מכה (צ"ר): (יט) קח וֵלֶךְ. לא כצ"מלך שאמר לו (כ טו) הנה ארצי לפניך אלא לך ואל תעמוד
 שהמזרים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג כ) וזרמת סוסים וזרמתם (תנחומא): (כ) ויצו עליי. על
 אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: יג (א) ויעל אברם וגו' הנגבה. לנא לרומה של ארץ
 ישראל כמו שאמר למעלה הלך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממזרים לארץ כנען
 מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מזרים צרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות (במדבר לג) ובגולי
 הארץ (במדבר לד):

עפרת רש"י

(יז) וינגע ה' וגו'. נמכת ראתן מין שחין [שפתי חכמים] לקה שהתשמיש קשה לו, נראשית רצה:
 ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש צימיה הביא נגעים אחרים [גור אריה] ומדרשו (תנחומא) לרבות
 כותליו ועמודיו וכליו: על דבר שרי. היה לו לומר על אודות שרי ומדכתיב על דבר אם כן
 פירושו כמשמעו [שפתי חכמים] על פי דבורה לקו. שרי אומרת למלאך הך והוא מכה (צ"ר):
 (יט) קח וֵלֶךְ. לא כצ"מלך שאמר לו (כ טו) הנה ארצי לפניך אלא לך ואל תעמוד שהמזרים
 שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג כ) וזרמת סוסים וזרמתם קלוח הזרע (רש"י שם) (תנחומא):
 (כ) ויצו עליי. לא נאמר על מה צוה פרעה לכך מפרש על אודותיו של אברם צוה פרעה
 [שפתי חכמים] לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו לוו אותו לשמרו:
 יג (א) ויעל אברם וגו' הנגבה. עלה צפונה [שפתי חכמים] לנא לרומה של ארץ ישראל כמו

אֲבָרְכֶם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל-
 אֲשֶׁר-לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָה: ב וְאֲבָרְכֶם
 כִּבְד מֵאֵד בַּמִּקְנֶה בַּבֶּסֶף וּבַזֶּהָב:
 ג וְיִלְכְּדוּ לְמִסְעֵיֶיךָ מִנֶּגֶב וְעַד-בֵּית-אֵל
 עַד-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-הָיָה שֵׁם אֱהֱלָה
 בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית-אֵל וּבֵין הָעֵי: ד אֶל-
 מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר-עָשָׂה שֵׁם
 בְּרֵאשִׁיטָה וַיִּקְרָא שֵׁם אֲבָרְכֶם בְּשֵׁם
 יְהוָה: ה וְגַם-לְלוֹט הֵהָלַךְ אֶת-
 אֲבָרְכֶם הָיָה צֹאן-וּבָקָר וְאֱהֱלִים:

הוא וְאִתְתִּיהּ וְכָל
 דִּילֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ
 לְדְרוֹמָא: ב וְאֲבָרְכֶם
 תְּקִיף לְחָדָא בְּבַעֲרָא
 בַּבֶּסֶפָא וּבַדְּהָבָא: ג
 וְיִלְכְּדוּ לְמִמְלֻגוֹהֵי
 מִדְּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל
 עַד אֲתָרָא דִּי פָרַס
 תְּמָן . מִשְׁבְּנֵיהּ
 בְּקַדְמִיתָא בֵּין בֵּית אֵל
 וּבֵין עֵי: ד אֶל-
 מִדְּבָחָא דִּי עֵבֶד תְּמָן
 בְּקַדְמִיתָא וְצִלֵי תְּמָן
 אֲבָרְכֶם בְּשֵׁמָא דִּי:
 ה וְגַם לְלוֹט דִּיאִיל עִם
 אֲבָרְכֶם הָוָה עָאן וְתוֹרִין

רש"י

(ג) כבד מאד. טעון משאות: (ג) ויִלְכְּדוּ רמסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן
 צהם צהליכמו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו (ערכין טו:). דבר אחר (צ"ר מא ג)
 נחורמו פרע הקפוטיו: מנגב. ארץ מצרים צרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשנה ויקרא
 שם. ואשר קרא שם אצרים צסס ה' וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו צסס ה': (ה) וגם צרוט ההלך את
 אברם. מי גרס שהימה לו זאת הליכמו עם אצרים (צ"ר):

עמדת רש"י

שחזור למעלה הלך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען
 מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים צרומה של ארץ ישראל כמו שמוכח צמסעות בני
 ישראל ממצרים לארץ כנען (צמדצר לג) וצגצולי הארץ (צמדצר לד): (ב) כבד מאד. מפני
 שהיה טעון משאות כבודות [מזרחין]: (ג) ויִלְכְּדוּ רמסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך
 ולן באכסניות שלן צהם צהליכמו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו (ערכין
 טו:). דבר אחר מדלא כתיב וילך במסעיו אלא וילך למסעיו [שפתי חכמים] (צ"ר מא ג) נחורמו
 פרע הקפוטיו מה שקנה באשראי, באמנה (רש"י ב"ב כב:): מנגב. ארץ מצרים צרומה של ארץ
 כנען לכן כתיב מנגב ועד בית אל במקום לומר ממצרים ועד בית אל [שפתי חכמים]: (ד) אשר
 עשה שם בראשנה ויקרא שם. ואשר קרא שם אצרים צסס ה' כי הלך למקום שכבר
 קרא אותו בשם ה' [שפתי חכמים] וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו צסס ה': (ה) וגם צרוט
 ההלך את אברם. הלא כבר נאמר לעיל ולוט עמו הנגבה [שפתי חכמים] אלא לומר מי גרס
 ללוט שהימה לו זאת עשירות [באור]. הליכמו עם אצרים (צ"ר):

ומשכנני: ו ולא סוכרת
 יתהון ארעא למיתב
 כחדא ארי הוה
 קנינהון סני ולא יכילו
 למיתב כחדא: ו והות
 מצותא בין רעי
 בעיריה דאברם ובין
 רעי בעיריה דלוט
 וכנענאה ופרוזאה כבן
 יתיב בארעא: ה ואמר
 אברם ללוט לא כען
 תהי מצותא בינא
 ובינך ובין רעותי ובין
 רעותך ארי גוברין
 אחין אנחנא: ט הלא כל

וּלְאִנְשָׁא אַתֶּם הָאָרֶץ לְשֶׁבֶת יַחְדּוֹ
 כִּי־הִיָּה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יִכְלוּ לְשֶׁבֶת
 יַחְדּוֹ: וַיְהִי־לִיב בֵּין רַעֲי מִקְנֵה־
 אַבְרָם וּבֵין רַעֲי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְנַעֲנִי
 וְהַפְּרִזִּי אֲזִי יֹשֵׁב בְּאֶרֶץ: ה וַיֹּאמֶר
 אַבְרָם אֶל־לוֹט אֶל־נָא תְּהִי מְרִיבָה
 בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין רַעֲי וּבֵין רַעֲיָךָ כִּי־
 אֲנָשִׁים אַחִים אֲנַחְנוּ: ט הֲלֹא כָל־
 הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפְרָד נָא מֵעֲלֵי אִם־

רש"י

(ו) ולא נשא אתם. לא היטה יכולה להספיק מרעה למקניהם ולשון קצר הוא וזרז להוסיף עליו כמו
 ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתוב ולא נשא כלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועים של לוט
 רשעים ומרעים צהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ
 לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב צדק ולא זכה אברם
 עדיין (ז"ר): (ח) אנשים אחים. קרובים ומדרש אגדה דומין בקלמטר פנים (ז"ר): (ט) אם השבא
 ואימנה. ככל אשר תשג לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר (להלן יד
 י) וישמע אברם כי נשנה אחיו וגו':

עטרת רש"י

(ו) ולא נשא אתם. לא היטה הארץ יכולה להספיק מרעה למקניהם ולשון קצר הוא וזרז
 להוסיף עליו מלת "מרעה" כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתוב ולא נשא כלשון זכר
 כי מלת נשא דבקה עם המרעה ואין הארץ פה בלשון זכר כמו בקצת מקומות [מזרח]: (ז) ויהי
 ריב. לפי שהיו רועים של לוט רשעים ומרעים צהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים
 אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב
 אומר והכנעני והפריזי אז יושב צדק דבר שכבר הודיענו למעלה דכתיב והכנעני אז בארץ אלא
 נאמר עוד כאן להגיד ולא זכה בה אברם עדיין (ז"ר) והצדק עם רועי אברם שהיו מוכיחין את
 רועי לוט על הגזל [מזרח]: (ח) אנשים אחים. קרובים ומדרש אגדה דומין בקלמטר פנים
 (ז"ר) כאחים וכשתלך לדעות בשדות אחרות יחשוב הרואה שאני הוא [שפתי חכמים]: (ט) אם
 השבא ואימנה. למה לי היה לו לומר רק הפרד נא מעלי ועוד בין אברם ללוט לא היה
 ריב רק הרועים רבו. אלא כך אמר אברם ללוט [שפתי חכמים] ככל מקום אשר תשג לא אתרחק

הַשְּׂמַאל וְאִימְנָה וְאִם-הֵימִין
 וְאֲשַׁמְאִילָהּ: וַיִּשָּׂא-לוֹט אֶת-עֵינָיו
 וַיֵּרָא אֶת-כָּל-כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה
 מִשְׁקָה לְפָנָיו | שַׁחַת יְהוָה אֶת-סֹדֶם
 וְאֶת-עַמּוּרָה כִּגְן-יְהוָה כְּאַרְץ מִצְרַיִם
 בְּאֶכָה צֶעֶר: יֵא וַיִּבְחַר-לוֹ לוֹט אֶת
 כָּל-כְּפַר הַיַּרְדֵּן וַיֵּסַע לוֹט מִקְדָּם

אֶרְעָא קְדָמָךְ אֲתַפְרֵשׁ
 כְּעַן מְלוֹתֵי אִם אֶת
 לְצַפּוֹנָא וְאַנָּא לְדְרוֹמָא
 וְאִם אֶת לְדְרוֹמָא וְאַנָּא
 לְצַפּוֹנָא | וְזַקֵּף לוֹט יָת
 עֵינֵיהּ וַחֲזָא יָת כָּל
 מִישַׁר יַרְדֵּנָא אַרְי כְּלָה
 בֵּית שְׁקִיאָא קְדָם
 תְּבִלוֹת יְיָ יָת סֹדוֹם
 וְיָת עַמּוּרָה כִּגְנֵינְתָא דִּי
 כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מְטִי
 לְצֶעֶר: יֵא וַיִּבְחַר לֵיהּ

לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט מלקדמין ואתפרשו גבר מלות אחוהי:

רש"י

ואימנה. הימין את עזמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עזמי ואם תאמר היה לו לינקד ואימינה כך מנינו
 במקום אחר (ש"צ יד יט) אם איש להמין ואין נקוד להימין: (י) כי בלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני
 שחת ה' את סדם ואת עמורה. היה אותו מיסור: כגן ה'. לאילנות: בארץ מצרים. לורעים (צ"ר):
 באכה צער. עד לער ומדרש אגדה דורשה לגנאי על שהיו טופי זמה צמר לו לוט בשכונתם נמסכת
 הוריות (י): (יא) כבר. משור כתרומו: מקדם. נסע מאכל אכרס והלך לו למערבו של אכרס נמלא נוסע
 ממזרח למערב ומדרש אגדה הסיע עזמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשר לא באכרס ולא צאלהיו (צ"ר):

עטרת רש"י

ממך ואשאר סמוך לך [לבוש האורה] ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר לוט הולך לו שנאמר
 (להלן יד יד) וישמע אכרס כי נשבה אחיו וגו': ואימנה. הימין את עזמי כמו ואשמאילה
 אשמאיל את עזמי ואם תאמר היה לו לינקד ואימינה האל"ף בפתח כמו ואשמאילה ומתוך כך
 מנינו במקום אחר (ש"צ יד יט) אם איש להמין ואין נקוד להימין הה"א בפתח: (י) כי בלה
 משקה. ארץ נחלי מים שמשקים את הארץ [שפתי חכמים]: לפני שחת ה' את סדם ואת
 עמורה. היה אותו מיסור כגן ה' בארץ מצרים [גור אריה]: כגן ה'. לאילנות כגן עדן כדכתיב
 וישע ה' אלהים גן בעדן וגו' ויצמח וגו' כל עץ נחמד וגו' [מזרחי]: בארץ מצרים. לורעים
 (צ"ר) כדכתיב (דברים יא) לא בארץ מצרים היא וגו' אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך את
 גן הירק [מזרחי]: באכה צער. עד לער היה כגן ה' ולא רק כשבאת לצער היה שם כגן ה'
 [גור אריה] ומדרש אגדה דורשה לגנאי על שהיו טופי זמה צמר לו לוט בשכונתם נמסכת
 הוריות (י): (יא) כבר. משור כתרומו: מקדם. נסע מאכל אכרס שהיה דר בבית אל והלך
 לו למערבו של אכרס לכבר הירדן שהיה אז מישור גדול ומתפשט לתוך ארץ ישראל עד סמוך
 לירושלים נמלא נוסע ממזרח למערב ומדרש אגדה מדלא כתיב ויסע לוט מאכרס אלא ויסע
 לוט מקדם [שפתי חכמים] הסיע עזמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשר לא באכרס ולא צאלהיו
 (צ"ר):

וַיִּפְרְדּוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו: יב אַבְרָם יָשָׁב
 בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְלוֹט יָשָׁב בְּעָרֵי הַכְּפָר
 וַיֵּאָהֵל עַד-סְדֹם: יג וְאֲנָשֵׁי סְדֹם רָעִים
 וְחָטָאִים לַיהוָה מְאֹד: יד וַיהוָה אָמַר
 אֶל-אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד-לוֹט מֵעִמּוֹ
 שָׂא-נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן-הַמָּקוֹם
 אֲשֶׁר-אַתָּה שָׂם צַפְנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה
 וּיְמָה: טו כִּי אֶת-כָּל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-
 אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלוֹרְעֶךָ עַד-
 עוֹלָם: טז וְשִׁמְתִּי אֶת-זֶרְעֶךָ כְּעֵפֶר
 הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲסִיּוּבְכָל אִישׁ לְמִנּוֹת
 אֶת-עֵפֶר הָאָרֶץ גַּם-זֶרְעֶךָ יִמָּנֶה:

יב אַבְרָם יָתָב בְּאֶרֶץ
 כְּנָעַן וְלוֹט יָתָב
 בְּקִירוֹ מִיִּשְׂרָאֵל וּפְרָס
 עַד סְדוֹם: יג וְאֲנָשֵׁי
 סְדוֹם בְּיִשׁוּן
 בְּמִמּוֹנָהוֹן וְחִיבִין
 בְּגִיְתֵיהוֹן קָדָם יי
 לְחֶדְא: יד וַיֵּי אָמַר
 לְאַבְרָם בְּתַר דְּאַתְפָּרֵשׁ
 לוֹט מֵעַמִּיָּה זְקוּף כְּעוֹן
 עֵינֶךָ וְחֻזִּי מִן אֶתְרָא
 דְּאַתְּ תִּמְן לְצַפּוֹנָא
 וְלְדִרּוֹמָא וְלְמִדְיָנָא
 וְלְמִעֲרָבָא: טו אַרְיִ ית
 כָּל אֶרְעָא דִּי אַתְּ חֻזִּי
 לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלוֹבְנִיךָ עַד
 עוֹלָם: טז וְאֲשׁוּיִ ית בְּנִיךָ
 סְגִיָּאִין כְּעֵפֶרָא דְּאֶרְעָא
 בְּמָא דִּי לֹא אֶפְשֵׁר
 לְגַבְרִי לְמַמְנֵי ית עֶפְרָא

רש"י

(יב) ויאהל. נטע אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדם רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם ורבותינו (יומא לח:) למדו מכאן (משלי י ז) שם רשעים ירקב: רעים. (סנהדרין קט.) בגופס: וחטאים. בממונס: לה' מאד. יודעים רבונס ומתכוונים למרוד צו (ב"ר): (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו (תנחומא): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה:

עמרת רש"י

(יב) ויאהל. נטע אהלים לרועיו ולמקנהו דהרבה אהלים היו לו ונטע אותם מן הככר ושפתי חכמים] עד סדום: (יג) ואנשי סדם רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם דאם לא כן מה ענין זה לכאן ורבותינו (יומא לח:) למדו מכאן רמו על מה שכתב שלמה המלך (משלי י ז) שם רשעים ירקב מפני שהזכיר סדום הזכיר גנותם אף כשמזכיר שם הרשעים מזכיר גנותם [מזרחין]: רעים. (סנהדרין קט.) בגופס: וחטאים. בממונס: לה' מאד. יודעים רבונס ומתכוונים למרוד צו (ב"ר): (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו (תנחומא): (טז) אשר אם יוכל איש. אין זה ספק שהרי בודאי אי אפשר למנות עפר הארץ [גור אריה] אלא כשם שאי אפשר לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה:

ז קום התהלך בארץ לארבה ולרחבה
 כי לך אתננה: יח ויאהל אברם ויבא
 ויגש באלני ממרא אשר בחברון
 ויבן שם מזבח ליהוה: פ רביעי יד א ויהי
 בימי אמרפל מלך-שנער אריוך מלך
 אלסר כדרלעמר מלך עילם ותדעל
 מלך גוים: ב עשו מלחמה את-ברע
 מלך סדם ואת-ברשע מלך עמרה
 שנאב ו מלך אדמה ושמאבר מלך
 כתיב צביים קרי צבויים ומלך בלע הוא-
 צער: ג כל-אלה חברו אל-עמק
 ומלכא דבלע היא צער: ג כל אלן אתכנשו למישר הקליא

דארעא אף בניד לא
 לתמונן: ז קום תליד
 בארעא לארבה
 ולפתיה ארי לך
 אתננה: יח ופרס אברם
 ואתא ויתב במישרי
 ממרא די בחברון ובנא
 תמן מדבחה קדם יי:
 א והיה בימי אמרפל
 מלכא דכבל אריוך
 מלכא דאלסר
 כדרלעמר מלכא
 דעילם ותדעל מלכא
 דעממי: ב סדרו (ג)
 עברו קרבא עם ברע
 מלכא דסדם ועם
 ברשע מלכא דעמרה
 שנאב מלכא דאדמה
 ושמאבר מלכא דצבויים

רש"י

(יח) ממרא. שם אדם: יד (ח) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאזרס פול, לתוך כנשן האש (ב"ר): מלך גוים.
 מקום יש ששמו גוים על שם שנתקצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל
 (ב"ר מז ד): ברע. רע לשמים ורע לנריות: ברשע. שנתעלה ברשע (תנחומא): שנאב. שונא אביו
 שנשמים: שמאבר. שם אצר לעוף לקפון ולמרוד זהקצ"ה (תנחומא סס): ברע. שם העיר: (ג) עמק
 השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרצה:

עמרת רש"י

(יח) ממרא. שם אדם ולא שם מקום מדכתיב כאן אשר בחברון כי שם היה גר ממרא [מורחין]:
 יד (ח) אמרפל. הוא נמרוד ונקרא אמרפל לפי שאמר לאזרס פול, חפיל עצמך לתוך כנשן
 האש "אמר פל" אותיות אמרפל [מורחין] (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם
 שנתקצו שמה מכמה אומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל (ב"ר מז ד): ברע.
 ברע רע לשמים ורע לנריות: ברשע. ברשע שנתעלה ברשע (תנחומא): שנאב. שונא אב
 [מורחין] שונא אביו שנשמים: שמאבר. שם אצר לעוף עשה לו כנפים לעופף [שפתי חכמים]
 לקפון ולמרוד זהקצ"ה (תנחומא סס): ברע. שם העיר ולא שם אדם מדכתיב בלע היא צער
 [שפתי חכמים]: (ג) עמק השדים. כמו עמק השדות [מורחין] כך שמו על שם שהיו בו שדות
 הרצה:

הוא אתר יפא
 דמלחא: ד תרתי עשרי
 שנין פלחו ית
 כדרלעמר ותלת
 עשרי שנין מרדו:
 ה ובארבע עשרי שנין
 אתא כדרלעמר
 ומלכיא דעמיה ומחו
 ית גבריא די
 בעשתרות קרנים וית
 תקיפיא דבהמתא וית
 אימתני דבשוה
 קריתים: ו וית חוראי די

השָׁדִים הוּא יָם הַמֶּלַח: ד שְׁתַּיִם
 עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלֵעָמֹר
 וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרְדוּ: ה וּבְאַרְבַּע
 עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְּדָרְלֵעָמֹר
 וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיִּכּוּ אֶת־רַפְּאִים
 בְּעֶשְׂתֵּרֶת קַרְנִים וְאֶת־הַזּוּזִים בָּהֶם
 וְאֵת הָאִימִים בְּשׁוּה קְרִיתִים: ו וְאֶת־
 הַחֲרִי בְּהִרְרֵם שְׁעִיר עַד אֵיל פְּאָרְזַן

רש"י

הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך היס לתוכו ונעשה ים המלח ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הנורים סביבותיו ונמשכו יאוריס לתוכו (צ"ר מצ 3): (7) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדלעמר: (ה) ובארבע עשרה שנה. למרדן: בא כדרלעמר. לפי שהוא היה צעל המעשה נכנס צעוב הקורה (צ"ר): והמלכים. אלה שלשה מלכים: זוזים. הם זמזומים (דברים 3): (1) בהררם. זהר שלהם: אי"ל פארזן. כתרגומו מישר ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארזן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אצל שמו אצל השטים וכן צעל גד צעל שמו וכולם מתורגמין

עפרת רש"י

הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך היס לתוכו ונעשה ים המלח כי לא יתכן שיהיה עמק וים באותו מקום בזמן אחד ומדרש אגדה אומר מדכתיב עמק השידם הוא ים המלח משמע שהעמק עצמו הוא גם ים המלח [שפתי חכמים] כי המים היו סגורים בתוך ההרים [מורחין] עד שנתבקעו הנורים סביבותיו במהפכת סדום ונמשכו יאוריס לתוכו לתוך העמק ונעשה ים המלח באותו מקום [באור] (צ"ר מצ 3): (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדלעמר: (ה) ובארבע עשרה שנה. למרדן שנמשך י"ג שנים [שפתי חכמים]: בא כדרלעמר. לפי שהוא היה צעל המעשה נכנס צעוב הקורה נתן לב על הדבר לעשות מלחמה נגד ה' המלכים שהיו אדונייהם [ע"פ שפתי חכמים במדבר יא כט] (צ"ר) ולא מפני חשיבותו, כי אמרפל הנזכר ראשון היה חשוב ממנו [גור אריה]: והמלכים. אלה שלשה מלכים אמרפל אריון תדעל [באור]: זוזים. הם זמזומים (דברים 3) מדכתיב כאן רפאים ואימים וחחים ובספר דברים כתיב רפאים ואימים זמזומים אם כן זחיים היינו זמזומים [שפתי חכמים]: (1) בהררם. זהר שלהם ושרשו הרר [מורחין]: אי"ל פארזן. כתרגומו מישר אם כן מדוע אלוני ממרא, ככר הירדן גם תרגם מישור [שפתי חכמים] ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארזן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אצל שמו אצל השטים וכן צעל גד צעל שמו וכולם מתורגמין מישור וכל אחד שמו עליו כי המתרגם רודף אחר המכוון לא אחר המלה ברוב המקומות

בראשית יד לד קיג

אֲשֶׁר עַל-הַמְּדַבֵּר: וַיָּשְׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל-
 עֵין מִשְׁפַּט הוּא קָדֵשׁ וַיָּכּוּ אֶת-כָּל-
 שָׂדֵה הָעַמְלָקִי וְגַם אֶת-הָאֲמֹרִי
 הַיֹּשֵׁב בְּחֶצְצוֹן תָּמָר: ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ-
 סֹדֹם וּמֶלֶךְ עַמּוֹרָה וּמֶלֶךְ אֲדָמָה
 וּמֶלֶךְ כְּתִיב צַבִּיִּים קָרִי צַבִּוּיִם וּמֶלֶךְ בְּלַע
 הוּא-צֶעֶר וַיַּעֲרְכוּ אֹתָם מִלְחָמָה
 בְּעֶמֶק הַשָּׁדִיִּים: ט אֶת כְּדָרְלֶעֶמֶר מֶלֶךְ
 עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאֲמֶרְפֶּל
 מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאֲרִיֹךְ מֶלֶךְ אֶלְסָר
 אַרְבַּעַה מְלָכִים אֶת-הַחֲמִשָּׁה: י וְעֶמֶק
 מֶלֶכָּא דְבָבֶל וְאֲרִיֹךְ מֶלֶכָּא דְאֶלְסָר אַרְבַּעַה מְלָכִין לְקַבִּיל חֲמִשָּׁא: י ומישר חקליא

בְּטוֹרְהוֹן דְּשַׁעִיר עַד
 מִיִּשְׁר פְּאָרְן דְּסַמִּיךְ
 עַל מְדַבְּרָא: ז וְתָבו
 וְאִתּוּ לְמִיִּשְׁר פְּלֹג
 דִּינָא הִיא רָקַם וּמְחו
 יֵת פֶּל חֶקֶל עַמְלָקָה
 וְאִף יֵת אֲמֹרָה
 דִּיִּתִיב בְּעֵין גְּדִי: ח וּנְפִק
 מֶלֶכָּא דְסֹדוֹם וּמֶלֶכָּא
 דְעַמּוֹרָה וּמֶלֶכָּא
 דְאֲדָמָה וּמֶלֶכָּא
 דְצַבִּוּיִם וּמֶלֶכָּא דְבְּלַע
 הִיא צֶעֶר וְסֶדְרו
 עַמְהוֹן קָרְבָּא בְּמִיִּשְׁר
 חֶקְלִיא: ט עַם
 כְּדָרְלֶעֶמֶר מֶלֶכָּא
 דְעֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶכָּא
 דְעַמְמִין וְאֲמֶרְפֶּל

רש"י

מישור וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אלל המדבר כמו (במדבר ז כ) ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט הוא קדש. על שם העמיד שעמידין משה וזהרן להשפט שם על עסקי אוחו העין והם מי מריצה (תנחומא) ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקצנים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העמיד: בחצצן תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט (ז כ ז): (ט) ארבעה מלכים וגו'. ואף על פי כן נלחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם:

עמרת רש"י

המכוון מכל אלה השמות אינו רק המישור [מזרחין]: על המדבר. אלל המדבר כמו (במדבר ז כ) ועליו מטה מנשה כתרגומו סמוך לו (רש"י שם): (ז) עין משפט הוא קדש. על שם העמיד שעמידין משה וזהרן להשפט שם על עסקי אוחו העין והם מי מריצה (תנחומא) ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקצנים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העמיד: בחצצן תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט (ז כ ז): (ט) ארבעה מלכים וגו'. ואף על פי כן נלחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם:

בירין בירין מסקו
 חימרא וערקו מלכא
 דסדום ועמורה ונפלו
 תמן ודאשתארו
 לטורא ערקו: יא ושבו
 ית כל קנינא דסדום
 ועמורה וית כל
 מיכלהון ואזלו: יב ושבו
 ית לוש וית קניניה בר
 אחוהי דאברם ואזלו
 והוא יתב בסדום:
 יג ואתא משזבא וחוי

השדים בארת בארת חמר וינסו
 מלך סדם ועמרה ויפלו שמה
 והנשאים הרה נסו: יא ויקחו את
 כל רכש סדם ועמרה ואת כל
 אכלם וילכו: יב ויקחו את לוש ואת
 רכשו בן אחי אברם וילכו והוא
 ישב בסדם: יג ויבא הפליט ויגד

רש"י

(י) בארת בארת חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין ומדרש אגדה שהיה הטיט מגובל בהם ונעשה נס למלך סדום שינא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שינא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע (צ"ר): הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל מיצה שנריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בצופה. ויש חלוק בין הרה לההרה שה"א שבסוף המיצה עומדת במקום למ"ד שנראשה אבל אינה עומדת במקום למ"ד ונקודה פת"ח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס כאשר מצא הר תחלה וכשהוא נותן ה"א צראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו לההר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: (יב) והוא ישב בסדם. מי גרס לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב (דברים ג יא) כי רק עוג נשאר

עמרת רש"י

(י) בארת בארת חמר. מדכפל הלשון משמע בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין מדכתיב חמר הוא הטיט שמשתמשים לבניה ומדרש אגדה שהיה הטיט מגובל בהם לכן מספרת התורה שהיו בארות חמר [שפתי חכמים] ונעשה נס למלך סדום שינא משם לקראת אברהם שבא להשיב רכושם של ה' המלכים ונעשה הנס לכבוד אברהם [רמב"ן] לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שינא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע (צ"ר): הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל מיצה שנריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בצופה. ויש חלוק בין הרה לההרה שה"א שבסוף המיצה עומדת במקום למ"ד שנראשה אבל אינה עומדת במקום למ"ד ונקודה פת"ח תחתיה ומורה הידיעה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד מהנשאים במלכים נס כאשר מצא הר תחלה וכשהוא נותן ה"א צראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו לההר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: (יב) והוא ישב בסדם. למה לי הרי כבר נאמר למעלה שלוש היה בסדום [מזרחין] אלא לומר מי גרס לו זאת להיות שברי [באור] ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג

לְאַבְרָם עֲבָרָה וְהוּא	לְאַבְרָם הָעֲבָרִי וְהוּא
שָׂרִי בְּמִישְׁרֵי מְמָרָא	שָׂרִי בְּמִישְׁרֵי מְמָרָא
אֲחֻהוּי אֲחֻהוּי	אֲחֻהוּי אֲחֻהוּי
דְּאַשְׁכּוּל וְאַחֻהוּי דְּעַנְר	דְּאַשְׁכּוּל וְאַחֻהוּי דְּעַנְר
וְאַנּוּן אֲנָשִׁי קַיְמִיָּה	וְאַנּוּן אֲנָשִׁי קַיְמִיָּה
דְּאַבְרָם: דִּי וְשָׁמַע אֲבָרָם	דִּי וְשָׁמַע אֲבָרָם
אָרִי אֲשַׁתְּבִי אֲחֻהוּי	אָרִי אֲשַׁתְּבִי אֲחֻהוּי
וְרִיז ית עוֹלְמוֹהִי יְלִידִי	וְרִיז ית עוֹלְמוֹהִי יְלִידִי
בִּיתִיָּה תִלַּת מָאָה	בִּיתִיָּה תִלַּת מָאָה
וְתַמְנֵי עָסָר וְרִדְף עַד	וְתַמְנֵי עָסָר וְרִדְף עַד

רש"י

מיתר הרפאים וזה נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחבריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים, תנחומא. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזה מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו צלחן וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה (צ"ר): העברי. שגא מעצר הנהר: בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית: (יד) וירק. כתרגומו חרזו ארמי"ר בלע"ז וכן (ויקרא כו לג) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו ט) אריק חרבי וכן (תהלים לה ג) והרק חנית וסגור: חניכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עמיד לעמוד צה. וכן (משלי כב ו) חנוך לנער (במדבר ז י) חנכת המזבח (תהלים ל א) חנכת הבית, ובלע"ז קורין לו איניליר: שבגדה עשר ושש מאות. (גדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כמו שראה שעמידין בניו להעמיד שם עגל (מלכים א יב כט) (סנהדרין לו).

עמרת רש"י

שפלט מן המלחמה ולא שפלט מדור המבול מדכתוב וישאר אך נח ואשר אתו בתבה משמע רק מי שהיה בתבה נשאר [מזרחין] והוא שכתוב (דברים ג יא) כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזה נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחבריו כשהכו הרפאים בענקים שנאמר הנפילים היו צלחן וגו' הם ענקים שהיו בדור המבול ועוג נשאר מאותן הענקים. ועוג בא עכשיו אצל אברם לאמר לו שנשבה לוט [שפתי חכמים] ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה (צ"ר): העברי. שגא מעצר הנהר ולא מפני שהיה מבני בניו של עבר: בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית: (יד) וירק. כתרגומו חרזו ארמי"ר armer בלע"ז לזיין שנתן להם כלי מלחמה וכן (ויקרא כו לג) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו ט) אריק חרבי גם לשון זיון אבל בשירת הים נופל בו לשון הרקה יותר מלשון זיון [מזרחין] לכך פירש"י שמה "אשלף" וכן (תהלים לה ג) והרק הזדיין (רש"י שם) חנית וסגור: חניכו כתיב (ס"א קרי) לשון יחיד זה אליעזר שחנכו למות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עמיד לעמוד צה. וכן (משלי כב ו) חנוך לנער (במדבר ז י) חנכת המזבח (תהלים ל א) חנכת הבית, ובלע"ז קורין לו איניליר initier להכניס בסוד: שבגדה עשר ושש מאות. (גדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו והוא מנין גימטריא של שמו, אליעזר ש"יח: עד דן. למה לי הא כתיב לקמן וירדפם עד

טו וַיַּחַלֵּק עֲלֵיהֶם | לַיְלָה הוּא וְעַבְדָּיו
 וַיִּבְרָכֵם עַד-חֹבָה אֲשֶׁר
 מְשֻׁמָּאל לְדַמְשֶׁק׃ טז וַיָּשָׁב אֶת כָּל-
 הָרֶכֶשׁ וְגַם אֶת-לוֹט אָחִיו וּרְכֵשׁוֹ
 הַשֵּׁיב וְגַם אֶת-הַנְּשִׁים וְאֶת-הָעַם׃
 יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ-סְדֹם לְקָרְאֵתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ
 מֵהַכּוֹת אֶת-כְּדָרְלֶעָמֹר וְאֶת-הַמְּלָכִים
 אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל-עַמֶּק שׁוּהַ הוּא עַמֶּק

דן: טו ואתפלג עליהון
 ליליא הוא ועבדוהי
 ומחונן וירדפנון עד
 חובה די מצפונא
 לדמשק: טז ואתב ית
 כל קנינא ואף ית לוט
 בר אחוהי וקניניה
 אתיב ואף ית נשיא
 וית עמא: יז ונפק מלכא
 דסדום לקדמותיה
 בתר דתב מלממחי ית
 כדרלעומר וית מלכיא
 די עמיה למישר

רש"י

(טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא וחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמחפלים אחר הנרדפים כשצורחים זה לכאן וזה לכאן: ר"ל. כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם ומדרש אגדה (צ"ר) שנחלק הלילה ונחציו הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר וצא [לו] לחצות לילה של מצרים: עד חובה. [אין מקום ששמו חובה אלא דן קורא חובה] על שם עבודה זרה שעמדה להיות שם (תרגום יונתן): (יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנה פניו מאילנות ומכל מכשול: עמק המצד. בית ריסא דמלכא בית ריס אחד שהוא של שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לשחק שם ומדרש אגדה עמק שהשוו שם כל האומות והמליכו את אצרים עליהם לנשיא אלהים ולקנין (צ"ר):

עפרת רש"י

חובה שהיא דן כדמפרש לקמן [שפתי חכמים] אלא להגיד לנו שם תשש כמו של אברהם שראה שעמידן צניו ירבעם להעמיד שם בדין עגל (מלכים א' יב כט) (סנהדרין לו.): (טז) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא תשנה סדר המילים [באור] כאילו כתיב ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כשירד הלילה כדרך הרודפים שמחפלים אחר הנרדפים כשצורחים זה לכאן וזה לכאן: ר"ל. הא גם ביום מחפלים לרדוף אחר הנרדפים [באור] אלא כלומר שגם אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם ומדרש אגדה (צ"ר) דורש המקרא בלא סרוס [מורה] שנחלק הלילה לשני חצאים ונחציו הראשון נעשה לו נס זה וחציו השני נשמר וצא [לו] לחצות לילה של מצרים ומה שכתוב הוא ועבדיו קאי על סוף הפסוק "הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד חובה" [מורה]: עד חובה. [אין מקום ששמו חובה אלא דן קורא חובה] על שם עבודה זרה שעמדה להיות שם בזמן ירבעם (תרגום יונתן): (יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנה פניו וריק מאילנות ומכל מכשול: עמק המצד. בית ריסא דמלכא בית ריס אחד שהוא מגרש בגודל של שלשים קנים וכל קנה של שש אמות (רש"י יומא טו.) שהיה מיוחד למלך לשחק שם ומדרש אגדה היה שם עמק שהשוו שם כל האומות והמליכו את אצרים עליהם לנשיא אלהים ולקנין (צ"ר):

בראשית יד לד קיז

הַמֶּלֶךְ: יח וּמַלְכֵי-צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֹם
 הוֹצִיא לֶחֶם וַיֵּין וְהוּא כֹהֵן לְאֵל
 עֲלִיּוֹן: יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם
 לְאֵל עֲלִיּוֹן קִנְיָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כ וּבְרוּךְ
 אֵל עֲלִיּוֹן אֲשֶׁר-מִגֵּן צָרִיךְ בְּיַדְךָ
 וַיִּתֵּן-לוֹ מַעֲשֵׂר מִכָּל: חמישי כא וַיֹּאמֶר
 מֶלֶךְ-סֹדֶם אֶל-אַבְרָם תֵּן-לִי הַנֶּפֶשׁ
 וְהָרֶכֶשׁ קַח-לְךָ: כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל-
 מֶלֶךְ סֹדֶם הִרְמַתִּי יָדִי אֶל-יְהוָה אֵל

מִפְּנֵי הוּא אֲתֵר בֵּית
 רִיסָא דְמַלְכָא: יח וּמַלְכֵי
 צֶדֶק מֶלֶכָא דִירוּשָׁלַם
 אִפִּיק לֶחֶם וְחִמְרָא וְהוּא
 מַשְׁמֵשׁ קָדָם אֵל
 עֲלֵאָה: יט וּבְרַכִּיהּ וַאֲמַר
 בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל
 עֲלֵאָה דְקִנְיָנִיהּ שָׁמַיָא
 וָאָרְעָא: כ וּבְרוּךְ אֵל
 עֲלֵאָה דְמַסַּר סְנֵאָד
 בְּיַדְךָ וַיְהִי לִיהּ חַד
 מִן עַסְרָא מִכְּלָא:
 כא וַאֲמַר מֶלֶכָא דְסֹדֶם
 לְאַבְרָם הִב לִי נַפְשָׁתָא
 וְקִנְיָנָא (גִּיא סָב) דְבֵר
 לְךָ: כב וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָא דְסֹדֶם אַרְיָמִית יָדִי בְּצִלוֹ קָדָם יי קָדָם אֵל עֲלֵאָה דְקִנְיָנִיהּ

לך: כב ואמר אברהם למלכא דסודם ארימית ידי בצלו קדם יי קדם אל עלאה דקניניה

רש"י

(יח) ומלכי צדק. מדרש אגדה (נדרים לב:): הוא שם בן נח: לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה. והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומדרש אגדה רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו (צ"ר): (יט) קנה שמים וארץ. כמו (תהלים קמו ו) עושה שמים וארץ על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר וכן (הושע יא ח) אמגן ישראל: ויתן לו. אברהם: מעשר מכל: אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. מן השמי שלי שהללח החזר לי הגופים לנדס: (כב) הרמתי ידי. לשון שבעה מרים אני את ידי לאל עליון וכן (בראשית כב טו) כי נשבעתי נשבע אני וכן (בראשית כג) נחתי

עמדת רש"י

(יח) ומלכי צדק. מדרש אגדה (נדרים לב:): הוא שם בן נח מלך שלם ראשי תיבות למפרע הם "שם" (שפתי חכמים): לחם ויין. למה נאמר גם יין דורך המקרא בכל מקום שלא להזכיר אלא לחם לבד כמו (לקמן יח ה) ואקחה פת לחם (לקמן כח ט) לאכל לחם (שפתי חכמים) אלא כך עושים ליגיעי מלחמה. ועוד מלכי צדק שהוא שם בן נח ידע שאברהם הרג את כדרלעמר שהיה מלך עילם ועילם מבני שם ומסתמא הרג אברהם גם אותו ועמו מבני שם (מזרחי) והראה לו כמה שהביא לו לחם ויין [באוה] שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומדרש אגדה רמז לו על המנחות של לחם (מזרחי) ועל הנסכים של יין שיקריבו שם בניו (צ"ר): (יט) קנה שמים וארץ. כמו (תהלים קמו ו) עושה שמים וארץ על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר מסר וכן (הושע יא ח) אמגן אמסוך (רד"ק שם) ישראל: ויתן לו. אברהם למלכי צדק: מעשר מכל: אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. מן השמי שלי שהללח החזר לי הגופים לנדס: (כב) הרמתי ידי. לשון שבעה הוא כאילו אמר מרים אני

ק"ח בראשית יד לך לך

תרגום

עֲלוֹן קְנָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כַּג אִם־מְחוּטָּ וְעַד שָׁרוּךְ־נֶעַל וְאִם־אָקַח מִכָּל־
 אֲשֶׁר־לְךָ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֵעֵשְׂתִּי אֶת־אֲבָרָם: כִּד בְּלַעַד־י רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ
 הַנְּעָרִים וְחָלַק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִלְכוּ אִתִּי עֲנַר אֲשַׁכֵּל וּמִמָּרָא הֵם יִקְחוּ
 חֲלָקָם: ס טו א אַחַר | הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

שמיא וארעא: כג אם
 מחוטא ועד ערקת
 מסנא ואם אסב מכל
 די לך ולא תימר אנא
 אעשתית ית אברם:
 כד לחוד (נ"א פר)
 מדאכלו עולמיא וחלק
 גבריא די אלו עמי
 ענר אשכל וממרא
 אנון יקבלון חלקהון:
 א פתר פתגמיא האלין

רש"י

כסף השדה קח ממני נתן לך כסף השדה קחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכז לעלמי מן השמי: ואם אקח מכל אשר לך. ואם תאמר לתת לי שכר מצית גנוזך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקב"ה הנטיחני לעשרני שנאמר (יז ב) ואזרכך וגו': (כד) הנערים. ענדי אשר הלכו אתי ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שענדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא וענדי ויכס וענר וחנריו ישנו על הכלים לשמור [אפילו הכי הם יקחו חלקם] וממנו למד דוד שאמר (ש"א ל כד) כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו ולכך נאמר (שם פסוק כה) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר ניתן החוק צימי אברהם (צ"ר): טו (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחר מופלג (צ"ר) אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר

עטרת רש"י

את ידי לאל עליון הרימותי לשון הווה [מזרחי] וכן (בראשית כב עז) צי נשבעתי נשבע אני שבועה העומדת לעד (אבן עזרא) וכן (בראשית כג) נחתי כסף השדה קח ממני כלומר נתן אני לך כסף השדה קחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכז לעלמי מן השמי: ואם אקח מכל אשר לך. ואם תאמר לתת לי שכר מצית גנוזך כי הביזה היתה כבר ביד אברם [שפתי חכמים] לא אקח: ולא תאמר אני העשיתי את אברם ולא הקב"ה [מזרחי] שהקב"ה הנטיחני לעשרני שנאמר (יז ב) ואזרכך וגו' בממון (רש"י שם): (כד) הנערים. הם ענדי אשר הלכו אתי וחלק האנשים אשר הלכו אתי הם חניכיו ילידי ביתו [מזרחי] ועוד ענר אשכול וממרא וגו' הם גם יקחו חלקם אף על פי שענדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא וענדי ויכס וענר וחנריו ישנו על הכלים לשמור מדכתיב לעיל והוא שוכן באלוני ממרא וגו' והם בעלי ברית אברם וכתיב בתריה וישמע אברם וגו' ואלו ענר וחבריו לא קאמר שמע מינה שנשאר שם לשמור את הכלים [שפתי חכמים] [אפילו הכי הם יקחו חלקם] וממנו למד דוד שאמר (ש"א ל כד) כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו ולכך נאמר (שם פסוק כה) ויהי מהיום ההוא ומעלה כבר הנהיג אברהם בחוק זה (רש"י שם) וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר ניתן החוק צימי אברהם (צ"ר): טו (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחר מופלג (צ"ר) אחר

בראשית טו לך לך קיט
 הִיָּה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בְּמַחְזֵה
 לֵאמֹר אֶל־תִּירָא אֲבָרָם אֲנֹכִי מִגֵּן
 לְךָ עֲשֵׂרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד: ַ וַיֹּאמֶר
 אֲבָרָם אֲדֹנָי יְהוִה מַה־תַּתֵּן־לִי וְאֲנֹכִי
 הוֹלֵךְ עִירֵי וּבֵן־מִשְׁק בֵּיתִי הוּא
 דְּמִשְׁק אֱלִיעֶזֶר: ַ וַיֹּאמֶר אֲבָרָם הֵן לִי
 לֹא נָתַתָּה זֶרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ

הנה פתגמא דיי עם
 אברם בנבואה למימר
 לא תדחל אברם
 מימרי תקופה לך אגוד
 סני לחדא: ַ ויאמר
 אברם יי אלהים מה
 תתן לי ואנא אזיל
 בלא ולד ובר פרנסא
 הדין דבביתי הוא
 דמשקאה אליעזר:
 ַ ויאמר אברם הא לי

רש"י

שמה קבלתי שכר על כל זדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד (ב"ר): (ג) הולך עירירי. מנחם בן סרוק פרשו לשון יורש וחבר לו (מלאכי ב יב) ער ועונה עירירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא יב) וכלל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון עירירי חסר בניס ובלע"ז דישאנפנטי"ש (קינדללאז) ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה ב) ולבי ער ועירירי לשון חורבן וכן (תהלים קלו ו) ערו ערו וכן (תצוק ג יג) ערות יסוד וכן (ירמיה נא נח) ערער תמערער וכן (לפניה ב יד) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל צימי נזון על פיו כמו (בראשית מא מ) ועל פיך ישק אפוטרופס שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק ובתלמוד דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים (יומא כח:): (ג) הן לי לא נתתה

עטרת רש"י

שנעשה לו גם זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמה קבלתי שכר על כל זדקותי וצילתי מכבשן האש מן הרעב מן ד' מלכים [מוזרח] לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד (ב"ר): (ב) הולך עירירי. מנחם בן סרוק פרשו לשון יורש וחבר לו (מלאכי ב יב) ער ועונה בן ונכד (אבן עזרא שם) עירירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא יב) וכלל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון עירירי חסר בניס ובלע"ז דישאנפנטי"ש desanfante שכול (קינדללאז) ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה ב) ולבי ער ועירירי לשון חורבן וכן (תהלים קלו ז) ערו ערו וכן (תצוק ג יג) ערות יסוד גלית היסוד (מצודות שם) וכן (ירמיה נא נח) ערער תמערער ענין שבר והריסה (רד"ק שם) וכן (לפניה ב יד) כי ארזה ערה כי ארזיה עקר (רש"י שם): ובן משק ביתי. כתרגומו ובר פרנסא שכל צימי נזון על פיו כמו (בראשית מא מ) ועל פיך ישק אפוטרופס ממונה על שלו (רש"י סוכה כו.) שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק ובתלמוד דרשו נוטריקון ד דולה משק ומשקה מתורת רבו לאחרים (יומא כח:): ואלו היה לי בן היה בני מלמד תורה [גור אריה]: (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה

לֹא יִהְיֶה וְלֹד וְהָא בֵר
 פִּיתֵי יָרִית יָתִי: ד וְהָא
 פִּתְגָמָא דִּי עֲמִידָה
 לְמִימְרָא לֹא יִתְנַגְדַּ דִּין
 אֱלֹהִין בֵּר דִּתּוּלִיד הוּא
 יִתְנַגְדַּ: ה וְאִפִּיק יִתִּיה
 לְבָרָא וְאָמַר אֶסְתְּבִי
 בְּעֵין לְשִׁמְיָא וּמְנִי
 פּוֹכְבֵיָא אִם תְּבוּל
 לְמִמְנִי יִתְהוֹן וְאָמַר
 לִיה פְּדִין יְהוֹן בְּנִיד:
 ו וְהִימִין בְּמִימְרָא דִּי
 וְחֻשְׁבָּה לִיה לְזָכוּ:
 ו וְאָמַר לִיה אָנָּא יי

אָתִי: ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר
 לֹא יִרְשָׁךְ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא
 מִמֶּעֶיךָ הוּא יִרְשָׁךְ: ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ
 הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבְּטַחָנָא הַשְׁמִימָה
 וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אֲס־תּוּכַל לְסַפֵּר
 אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ:
 ו וְהֵאמֵן בִּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה:
 שִׁישִׁי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר
 הוֹצֵאתִיךָ מֵאֹר כְּשָׂדִים לְתַת לְךָ

רש"י

זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אתו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו (ב"ר) אמר לו לא מאצטגנינות שלך שראית צמזמות שאינך עמיד להעמיד בן אצרס אין לו בן, אבל אצרסם יש לו בן וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכס שם אחר וישתנה המול דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגציהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הצטה מלמעלה למטה: (ו) ודהאמן בדה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו צמה אדע: ויחשבה לו צדקה. הקצ"ה חשבה לו לאצרס לזכות [ולצדקה] על האמונה שהאמין בו. דבר אחר צמה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני צאיזה זכות יתקיימו צה אמר לו הקצ"ה צכות הקרננות (מגילה לא:):

עפרת רש"י

תועלת בכל אשר תתן לי שאמרת שכרך הרבה מאד [באור]: (ה) ויוצא אתו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו (ב"ר) אמר לו לא מאצטגנינות חכמת המזלות (רש"י שבת קנז). שלך שראית צמזמות שאינך עמיד להעמיד בן אצרס אין לו בן, אבל אצרסם יש לו בן וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכס שם אחר וישתנה המול דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגציהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הצטה האמורה כאן [באור] מלמעלה למטה: (ו) ודהאמן בדה'. לא שאל לו אות על זאת כי אמר לו ה' צא מאצטגנינות שלך וכי וראה שעם שם אברהם כן יוליד אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו צמה אדע כיון שלא כלל הבטחת ירושת הארץ עם הבטחת הבנים אלא חלקם לשנים משום הכי נכנס ספק בלב אברם על ירושת הארץ [שפתי חכמים]: ויחשבה לו צדקה. הקצ"ה חשבה לו לאצרס לזכות [ולצדקה] על האמונה שהאמין בו. דבר אחר צמה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני צאיזה זכות יתקיימו בני ישראל צה בארץ ישראל אחרי שירשו אותה [מורח] אמר לו

אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: ח וַיֹּאמֶר
 אֲדֹנָי יְהוִה בְּמָה אֲדַע כִּי אֵירֶשְׁנָה:
 ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קַח־הָ לִּי עֵגְלָה
 מִשְׁלֶשֶׁת וְעֵז מִשְׁלֶשֶׁת וְאֵיל מִשְׁלֶשֶׁת
 וְתָר וְגֹזֵל: י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
 וַיִּבְתֵּר אֹתָם בַּתּוֹךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בְּתָרוֹ
 לְקָרְאֵת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצֶּפֶר לֹא בָתָר:

דאפקתך מאורא
 דכשדאי למתן לך ית
 ארעא קדא למירתה:
 ח ואמר יי אלהים במה
 אדע ארי ארתיעה:
 ט ואמר ליה קרב קדמי
 עגלון תלתא ועזון
 תלתא ודכרון תלת
 ושפניא ובר יונא:
 י וקרב קדמוהי ית כל
 אלון ופליג יתהון

רש"י

(ט) עגלה משלשת. (ז"ר) שלשה עגלים רמו לג' פרים פר יום הכפורים ופר העלם [דנר של צבור] ועגלה ערופה: ועז משלשת. רמו לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד: ואיל משלש. אשם ודאי ואשם תלוי וכנשה של חטאת יחיד: ותר וגוזל. תור וכן יונה (ז"ר): (י) ויבחר אתם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יונא מידי פשוטו לפי שהיה כורת עמו ברית לשמור הבעתחו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב צום הוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן (ירמיה לד יט) העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכניה שהוא אש: ואת הצפר לא בחר. לפי שהאומות נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר (תהלים כז יג) סבבוני פרים רבים וגו' ואומר (דניאל ח כ) האיל אשר ראית צעל הקרנים מלכי מדי ופרס. ואומר (שם כא) והצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר (שה"ש ז יד) יונתי בחגוי הסלע לפיכך בחר הבהמות רמו שיהיו האומות כלין והולכין ואת הנפור לא בחר רמו שיהיו ישראל קיימין לעולם:

עמרת רש"י

הקצ"ה בזכות הקרבנות (מגילה לא:): (ט) עגלה משלשת. (ז"ר) שלשה עגלים רמו לג' פרים פר יום הכפורים ופר העלם [דנר של צבור] ועגלה ערופה: ועז משלשת. רמו לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד: ואיל משלש. אשם ודאי ואשם תלוי וכנשה של חטאת יחיד: ותר וגוזל. תור וכן יונה (ז"ר): (י) ויבחר אתם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יונא מידי פשוטו לפי שהיה כורת עמו ברית לשמור הבעתחו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב צום הוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן (ירמיה לד יט) העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכניה שהוא אש: ואת הצפר לא בחר. לפי שהאומות נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר (תהלים כז יג) סבבוני פרים רבים וגו' ואומר (דניאל ח כ) האיל אשר ראית צעל הקרנים מלכי מדי ופרס. ואומר (שם כא) והצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר (שה"ש ז יד) יונתי בחגוי הסלע לפיכך בחר הבהמות רמו שיהיו האומות כלין והולכין ואת הנפור לא

בְּשׂוּה וַיְהִי פְּלִגְיָא
 פְּלִיגְיָא לְקַבֵּל חֲבֵרִיהּ וַיֵּת
 עוֹפָא לָא פְּלִיגְיָא יֵא וַנְּחַת
 עוֹפָא עַל פְּגִלְיָא
 וְאַפְרַח יִתְהוֹן אֲבָרָם:
 יֵא וַהוּה שְׁמִשָּׂא לְמִיעֵל
 וְשִׁנְתָא נְפִלְתָּ עַל
 אֲבָרָם וְהָא אִימָה קַבֵּל
 סְגִי נְפִלְתָּ עֲלוֹהֵי:

יֵא וַיֵּרֵד הָעֵיט עַל־הַפְּגָרִים וַיֵּשֶׁב אֹתָם
 אֲבָרָם: יֵא וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לְבֹא וְתִרְדְּמָה
 נִפְלְהָ עַל־אֲבָרָם וְהִנֵּה אִימָה חֲשֵׁכָה
 גְּדֻלָּה נִפְלְתָּ עָלָיו: יֵא וַיֹּאמֶר לְאֲבָרָם
 יֵדַע תִּדַע כִּי־גַר אֲנִי יְהִי זִרְעֶךָ

יֵא וַאֲמַר לְאֲבָרָם מִדַּע תִּדַע אֲרִי דִירִין יְהוֹן בְּנִיד בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן וַיִּפְלְחוּן בְּהוֹן

רש"י

(יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו (ש"א טו יט) ותעט אל השלל: על הפגרים. על הצתרים [הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש צתרו ויהב פגליא נתחלף להם חיצת פגליא לפגליא ותרגמו הפגרים פגליא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש צתרים לפגרים שצתרים תרגומו פגליא ופגרים תרגומו פגליא לשון פגול כמו פגול הוא (ויקרא יט ז) לשון פגור]: וישב. לשון נשיצה והפרחה כמו (תהלים קמו יח) ישב רוחו רמו שיצא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיצא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמו ללרות ומשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ממצרים ארבע מאות שנה כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר (להלן מז ט) ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"ל וצמזרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה ואם תאמר צמזרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה לא וחשוב שנות של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי

עמדת רש"י

צתר רמו שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט עף במהירות ושואף מבקש את הנבלות לטוש לעוף במהירות עלי אוכל בעבור השגת האוכל (מצודות איוב ט כו) כמו (ש"א טו יט) ותעט כמו ותעף (רש"י שם) אל השלל: על הפגרים. על הצתרים שהם רמו לעכו"ם ולא על הצפור שהיא רמו לישואל [שפתי חכמים] [הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש צתרו ויהב פגליא נתחלף להם חיצת פגליא פגור לפגליא חתיכות ותרגמו הפגרים פגליא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש צתרים לפגרים שצתרים תרגומו פגליא ופגרים תרגומו פגליא לשון פגול כמו פגול הוא (ויקרא יט ז) לשון פגור]: וישב. לשון נשיצה והפרחה כמו (תהלים קמו יח) ישב רוחו רמו שיצא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיצא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמו ללרות ומשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ממצרים הם ארבע מאות שנה כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר (להלן מז ט) ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"ל וצמזרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה ואם תאמר שהחשבון אינו מתחיל מלידת יצחק [באור] אלא צמזרים היו ארבע מאות שנה

תרגום

ויענו יתהון ארבע
מאה שנים: יד ואף ית
עמא דיפלאחון בהון
דיין אנא ובהר פן
יפקון בקנינא סגיי:
טו ואת תיעול לות
אבהתך בשלם
תתקבר בסיבו טבא:

בראשית טו לך לך

קכג

בְּאַרְבַּע לָא לְהֵם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם
אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי
אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ
בְּרַכְשׁ גְּדוֹל: טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־
אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקְבָּר בְּשִׁיבָה

רש"י

עמרם אחר לידת משה (מגילה ט.): בארץ לא להם. לא נאמר צאריך מצרים אלא צאריך לא להם ומשולד יצחק (להלן כה לד) ויגר אברהם וגו' ויצחק (להלן כו ג) גור צאריך הזאת (מהלים קה כג) ועקב גר צאריך חס (בראשית מז ד) לגור צאריך צאנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ארבע מלכיות שאף הם כלים על ששעבדו את ישראל (צ"ר): דן אנכי. נעשר מכות: ברכש גדול. בממון גדול כמו שנאמר (שמות יב לו) וינללו את מצרים: (טו) ואתה תבוא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אצו עובד עבודה זרה והוא מבשרו שיבוא אליו למדך שעשה תרם תשובה (צ"ר): תקבר בשיבה טובה. נשרו שיעשה ישמעאל תשובה צמיו ולא יאל עשו לתרבות רעה צמיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו (צ"ר) וכו ציום מרד עשו:

עמרת רש"י

מדכתיב ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה [שפתי חכמים] הרי קהת מיורדי מצרים היה לא ומשוב קל"ג שנות של קהת ושל עמרם קל"ז, ושמונים של משה שהיה כשינאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שמי קהת אחר לידת עמרם ושמי עמרם אחר לידת משה (מגילה ט.). ועל כרחק צריך לומר דארבע מאות שנה קאי על הנבואה כי גר יהיה זרעך משנולד יצחק [מזרחי]: בארץ לא להם. לא נאמר צאריך מצרים אלא צאריך לא להם ומשולד יצחק כבר היו גרים מדכתיב (להלן כה לד) ויגר אברהם וגו' ויצחק (להלן כו ג) גור צאריך הזאת (מהלים קה כג) ועקב גר צאריך חס וגם השבטים אמרו (בראשית מז ד) לגור צאריך צאנו אם כן כולם היו כבר גרים מאז שנולד יצחק [מזרחי]: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ארבע מלכיות בבל מדי יון אדום [שפתי חכמים] שאף הם כלים על ששעבדו את ישראל (צ"ר): דן אנכי. אעניש אותם [גור אריה] נעשר מכות: ברכש גדול. בממון גדול כמו שנאמר (שמות יב לו) וינללו את מצרים: (טו) ואתה תבוא. ולא תראה כל אלה העבדות והענוי [גור אריה]: אל אבותיך. אצו עובד עבודה זרה והוא מבשרו שיבוא אליו בתמיה למדך שעשה תרם תשובה (צ"ר): תקבר בשיבה טובה. נשרו שיעשה ישמעאל תשובה צמיו ולא יאל עשו לתרבות רעה צמיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו (צ"ר) ולא הגיע לשני חיי בנו שחי ק"פ שנה [באור] וכו ציום מרד עשו דכתיב ויבא עשו מן השדה והוא עיף ודרשו חז"ל היה עיף ברציחה ואותו היום מת אברהם כמו שדרשו חז"ל מהלעיטני נא [שפתי חכמים] את העדשים האדומים שבשלם יעקב כדי להברות את אביו יצחק שהיה אבל באותו היום מאביו (רש"י בראשית כה ט):

טו וְדָרָא רְבִיעֵאָה יְתוּבוּן
הָבָא אָרִי לָא שְׁלִים
חֻבָּא דְאַמוּרָאָה עַד
כָּעֵן: ז' וְהוּהּ שְׁמִשָּׂא
עֲלָת וְקִבְלָא הָוּה וְהָא
תְּגוּר דְתָנָן וּבְעוּר
דְאַשְׁתָּא דִּי עָדָא בִין

טו וְדוֹר רְבִיעֵי יִשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי
לֹא־שָׁלֵם עֹן הָאִמְרֵי עַד־הֵנָּה:
ז' וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וְעֲלָתָהּ הִיא
וְהֵנָּה תִגּוֹר עֵשֶׂן וְלִפְיֵד אִישׁ אֲשֶׁר

רש"י

(טו) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכתב צרית זה כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה, יעקב ירד למצרים לא ומשוב דורותיו יהודה פרץ ומצרון, וכלב בן מצרון מבוא הארץ היה: כי לא שלם עון האמרי. (סוטה ע.) להיות משתלח מארצו עד אוחו זמן שאין הקצ"ה נפרע מן האומה עד שתחמלא סאתה שנאמר (ישעיה כו ח) בסאסאה בשלחה תריבנה: (יז) ויהי השמש באה. כמו (בראשית מז לה) ויהי הם מריקים שקיהם (מ"ז יג כא) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלמה היה. משך היום: והנה תגור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכות בגיהנם (צ"ר): באה. טעמו למעלה לכך הוא מצוה שגא כנר ואם היה טעמו למטה צאל"ף היה מצוה כשהיא שוקעת ואי אפשר לומר כן שהרי כנר כתיב ויהי השמש לצא והעצרת תגור עשן לאחר מלאן היתה נמלא שכר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שמי אותיות כמו צא קס שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון (להלן כט ט) ורחל צאה (להלן לו ז) קמה אלומתי. (רות א טו) הנה שבה יצמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו (להלן כט ו) צאה עם האלן. (אסתר ז יד) בערב היא צאה וצנקה היא שבה:

עמרת רש"י

(טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות משועבדים למצרים והרביעי ישובו הנה לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכתב צרית זה כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה, יעקב ירד למצרים לא ומשוב דורותיו יהודה פרץ ומצרון, וכלב בן מצרון הוא כלב בן יפונה (רש"י סוטה יא:.) מבוא הארץ היה ולא התחיל מיעקב שגם מיורדי מצרים היה דיעקב זקן היה ולא חשיב דור אלא נחשב כמת [שפתי חכמים]: כי לא שלם עון האמרי. (סוטה ע.) להיות משתלח מארצו עד אוחו זמן שאין הקצ"ה נפרע מן האומה עד שתחמלא סאתה שנאמר (ישעיה כו ח) בסאסאה בשלחה תריבנה במדה שחטאו במדה ההיא נפרע מהם (מצודות שם): (יז) ויהי השמש באה. לא נאמר ותהי השמש באה לשון נקבה ומתוך דהכי פירושו "ויהי" דבר זה קרה, השמש באה [שפתי חכמים] כמו (בראשית מז לה) ויהי הם מריקים שקיהם (מ"ז יג כא) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלמה היה. משך היום: והנה תגור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכות בגיהנם (צ"ר): באה. טעמו למעלה לכך הוא מצוה שגא כנר ואם היה טעמו למטה צאל"ף היה מצוה כשהיא שוקעת ואי אפשר לומר כן שהרי כנר כתיב ויהי השמש לצא והעצרת תגור עשן לאחר מלאן היתה נמלא שכר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שמי אותיות כמו צא קס שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון (להלן כט ט) ורחל צאה (להלן לו ז) קמה אלומתי. (רות א טו) הנה שבה יצמתך וכשהטעם למטה הוא לשון

עֲבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה: יח בַּיּוֹם הַהוּא
 כָּרַת יְהוָה אֶת־אֲבָרָם בְּרִית לֵאמֹר
 לֹדְרַעַךְ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר
 מִצְרַיִם עַד־הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר־פָּרָת:
 יט אֶת־הַקִּינִי וְאֶת־הַקִּנִּיזִי וְאֶת
 הַקַּדְמֹנִי: כ וְאֶת־הַחֲתִי וְאֶת־הַפְּרִזִּי
 וְאֶת־הַרְפָּאִים: כא וְאֶת־הָאֲמֹרִי וְאֶת־
 הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגְּרָזִי וְאֶת־הַיְבוּסִי: ס
 מז א וְשָׂרִי אִשֶׁת אֲבָרָם לֹא יִלְדָה לוֹ
 וְלֹא שִׁפְחָה מִצְרִית וְשָׂמָה הֵגָר:

פְּלִגְיָא הָאֵלִין: יח בַּיּוֹמָא
 הַהוּא גָזַר יי עִם
 אֲבָרָם קָיָם לְמִימְרָא
 לְבָנָיִךְ יְהִיבִית ית
 אֲרַעָא הָרָא מִן נְהַרָא
 דְּמִצְרַיִם וְעַד נְהַרָא
 רְבָא נְהַרָא פָּרַת: יט שִׁית
 שְׁלִמְאִי וְיִת קִנְזָאִי וְיִת
 קַדְמוֹנָאִי: כ וְיִת חֲתָאִי
 וְיִת פְּרִזָּאִי וְיִת גְּבַרָאִי:
 כא וְיִת אֲמוֹרָאִי וְיִת
 כְּנַעֲנָאִי וְיִת גְּרָזָאִי
 וְיִת יְבוּסָאִי: א וְשָׂרִי
 אִמְתָּא אֲבָרָם לֹא יִלְדִית
 לֵיה וְלֹא אִמְתָּא
 מִצְרִיתָא וְשָׂמָה הֵגָר:

רש"י

(יח) לֹדְרַעַךְ נָתַתִּי. אמירתו של הקב"ה כלילו היא עשויה: הנהר הגדל נהר פרת. לפי שהוא דנוק
 לארץ ישראל קוראהו גדול אף על פי שהוא מאוחר גד' נהרות היוצאים מעדן שנאמר (לעיל ז יד) והנהר
 הרביעי הוא פרת, משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחור ושחמוו לך (צ"ר): (יט) את הקיני. (צ"ר)
 עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי וקדמוני
 עתידים להיות ירושה לעמיד שנאמר (ישעיה יא יד) אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעם:
 (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר (דברים ג יג) ההוא יקרא ארץ רפאים: מז (א) שפחה מצרית. צמ

עמרת רש"י

הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו (להלן כט ו) צאה עם הנאן. (אסתר ז יד) בערב היא
 צאה ובנקר היא שנה: (יח) לֹדְרַעַךְ נָתַתִּי. לשון עבר ומשמע שכבר נתן כי אמירתו של
 הקב"ה לאחר שכרת לו ברית על זה [גור אריה] כלילו היא עשויה: הנהר הגדל נהר פרת.
 לפי שהוא דנוק לארץ ישראל קוראהו גדול מפני חשיבותו של ארץ ישראל אף על פי שהוא
 מאוחר גד' נהרות היוצאים מעדן שנאמר (לעיל ז יד) והנהר הרביעי הוא פרת, משל הדיוט עבד
 מלך מלך הדבק לשחור (רש"ם ב"ב מז). ושחמוו לך (צ"ר): (יט) את הקיני. (צ"ר)
 עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי
 וקדמוני עתידים להיות ירושה לעמיד שנאמר (ישעיה יא יד) אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון
 משמעם עתידים ישראל לכבשם (מלבי"ם ישע"י כה ט): (כ) ואת הרפאים. היא ארץ החוי שלא
 זכר כאן, ועוג שהיה אמורי מלך על החוי על כן נקרא ארץ עוג שנאמר (דברים ג יג) ההוא ארץ
 החוי יקרא ארץ רפאים כי עוג היה מיתר הרפאים כלומר מיתר הענקים [מזרחי]:
 מז (א) שפחה מצרית. צמ פרעה היתה שנתן אותה פרעה לשרה [שפתי חכמים] כשראה נסים

קבו

בראשית טז לך לך

תרגום

ב ותאמר שרי אל-אברם הנה-נא
 עצרני יהוה מלדת בא-נא אל-
 שפחתי אולי אבנה ממנה וישמע
 אברם לקול שרי: ג ותקח שרי ו
 אשת אברם את-הגר המצרית
 שפחתה מקץ עשר שנים לשבת
 אברם בארץ כנען ותתן אתה
 לאברם אישה לו לאשה: ד ויבא אל-
 הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל

ב ואמרת שרי לאברם
 הא כען מנעני יי
 מלמילד עול כען לות
 אמתי מאים אתבני
 מנה וקביל אברם
 למימר שרי: ג ודברת
 שרי אתת אברם ית
 הגר מצריתא אמתה
 מסוף עשר שנין
 למתב אברם בארעא
 דכנען ויהבת יתה
 לאברם בעלה ליה
 לאנתו: ד ועל לות הגר
 ועדיאת וחזת ארי

רש"י

פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שמהא צמי שפחה צמי זה ולא גצירה צמי אחר (צ"ר): (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו צנים שאינו צנוי אלף הרום: אבנה ממנה. בסבתה צוכות שאכניס רחמי לתוך צמתי: דקול שרי. (צ"ר) לרוח הקודש שנה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשרין שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (צ"ר) מקץ עשר שנים. הוא מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לנעלה חייב לישא אחרת (ינמות סד): לשבת אברם וגוי. מגיד שאין ישיבת חוזה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שינא לארץ ישראל: (ד) ויבא אל הגר ותהר. (צ"ר) מצאה ראשונה: ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סמרה כגליה מראה עזמה

עטרת רש"י

שנעשו לשרה אמר מוטב שמהא צמי שפחה צמי זה ולא גצירה צמי אחר (צ"ר): (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו צנים שאינו צנוי אלף הרום: אבנה ממנה. בסבתה צוכות שאכניס רחמי לתוך צמתי אזכה גם אנכי בבנין בנים [מזרחין]: דקול שרי. ולא נאמר וישמע אברם לשרי כי שמע לקול הבא לשרי דהיינו [שפתי חכמים] (צ"ר) לרוח הקודש שנה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים טובים [שפתי חכמים] אשרין שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (צ"ר). מקץ עשר שנים. הוא מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לנעלה חייב לישא אחרת (ינמות סד): לשבת אברם וגוי. מגיד שאין ישיבת חוזה לארץ עולה לו מן המנין דאם לא כן הוה נסיב לה להגר שנים מקודם דהא כבר קודם בואן לארץ עקר היה אלא לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שינא לארץ ישראל לכך התחיל חשבון של עשר שנים רק עם בואו לארץ [גור אריה]: (ד) ויבא אל הגר ותהר. (צ"ר) מצאה ראשונה מדלא נאמר ותתן אתה לאברם לאשה ותהר [שפתי חכמים]: ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סמרה כגליה מראה עזמה כאלו היא לדקת אבל למעשה אינה צדקת כי לא נעשה לה נס

בראשית מז לד לד קכז
 גְּבַרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ: ה וְהֵאמֵר שָׂרִי אֶל-
 אַבְרָם חֲמִסִּי עָלֶיךָ אֲנֹכִי נָתַתִּי
 שְׂפַחְתִּי בְּחִיקוֹךָ וְהָרָא פִּי הָרְתָהּ
 וְאֶקַּל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי
 וּבִינְיֹךְ: ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל-שָׂרִי הִנֵּה
 שְׂפַחְתֶּךָ בְּיָדְךָ עָשִׂי-לָהּ הַטּוֹב
 בְּעֵינֶיךָ וְהִעֲנֵה שָׂרִי וְתִבְרַח מִפְּנֵיהָ:
 ז וַיִּמְצְאֶהָ מִלְּאֲךָ יְהוָה עַל-עֵין הַמַּיִם
 בַּמִּדְבָּר עַל-הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר:
 ח וַיֹּאמֶר הָגֵר שְׂפַחְתָּ שָׂרִי אִי-מִזֶּה

עדיאת וקלת רבנותה
 בעיניה: ה ואמרת שרי
 לאברם דין לי עלך
 אנא יהבית אמתי לך
 ונתת ארי עדיאת
 וקלית בעיניה דין ז
 ביני ובינך: ו ואמר
 אברם לשרי הא
 אמתיך בידך עבדי
 לה כדתקון בעינכי
 ועניתה שרי וערקת
 מקדמה: ז ואשכחה
 מלאכא דיי על עינא
 דמיא במדברא על
 עינא בארחה דחגרא:
 ח ואמר הגר אמתא

* נקוד על י' בחרא

רש"י

כאילו היא זקנת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מציאה ראשונה (צ"ר): (ה) חמתי
 עריך. חמס העשו לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקצ"ה מה תמן לי ואנכי הולך עירי לא
 התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך ועוד דברך אמה חומס ממני
 ציוני ושומק (צ"ר): אני נתתי שפחתי וגוי ביני וביניך. כל צינן שנמקרא חסר וזה מלא שהכניסה עין
 הרע בעיבורה של הגר והפילה עובריה הוא שהמלאך אומר להגר הנן הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר
 לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. הימה משעבדת זה בקושי (צ"ר): (ח) אי

עמרת רש"י

כיון שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מציאה ראשונה (צ"ר) על פי גס מדכתיב
 ויבא אל הגר ותהר שסמוך לביאה נתעברה [שפתי חכמים]: (ד) חמתי עריך. חמס הגול נלכוש
 האורת[ה] העשו לי ולא החמס שאני עושה [שפתי חכמים]. עליך אני מטיל העונש כשהתפללת
 להקצ"ה מה תמן לי ואנכי הולך עירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו
 והייתי אני נפקדת עמך ועוד דברך אמה חומס ממני דלא התפללת עלי וגם כמה שאתה
 שומע מהגר [גור אריה] ציוני ושומק (צ"ר): אני נתתי שפחתי וגוי ביני וביניך. כל צינן
 שנמקרא חסר וזה מלא עם יו"ד גם בסוף קרי ציה וצינן הגו"ן בציר"י והכ"ף בשו"א לשון
 נוכח לנקה כלומר אף להגר אמרה כן [שפתי חכמים] שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר
 והפילה עובריה הוא שהמלאך אומר להגר הנן הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר
 בתמיה [באור] אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. הימה משעבדת זה בקושי
 (צ"ר) אבל לא מייסרת אותה ביסורים מדלא כתיב ותיסר אותה [גור אריה]: (ח) אי מזה באת.

באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי
 גברתי אנכי ברחת: ט ויאמר לה
 מלאך יהוה יהוה שובי אל-גברתך
 והתעני תחת ידיה: י ויאמר לה
 מלאך יהוה הרבה ארבה את-זרעך
 ולא יספר מרב: יא ויאמר לה מלאך
 יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת
 שמו ישמעאל פי-שמע יהוה אל-
 עניך: יב והוא יהיה פרא אדם ידו
 בכל ויד כל בו ועל-פני כל-אחיו

דשרי מן את אתא
 ולאן את אזלא ואמרת
 מן קדם שרי רפנתי
 אנא ערקא (גי ערקת):
 ט ואמר לה מלאכא דיי
 תובי לות רבונתך
 ואשתעבדי תחות
 ידהא: י ואמר לה
 מלאכא דיי אסגאה
 אסגי ית בניכי ולא
 יתמנון מפני: יא ואמר
 לה מלאכא דיי הא
 את מעדיא ותלדין בר
 ותקרין שמייה
 ישמעאל ארי קביל י
 צלותיך: יב והוא יהא

רש"י

מזה באת. מהיכן באת יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים ולשון אי מזה היה המקום
 שתאמר עליו מזה: (ט) ויאמר לה מלאך ה'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך
 בכל אמירה ואמירה (ב"ר): (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח (שופטים יג ה):
 וילדת בן. כמו וילדת ודומה לו (ירמיה כג כג) יושבת בלננון מקוננת בארזים: וקראת שמו. ליווי הוא
 כמו שאומר לזכר (להלן יז יט) וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אהב מדברות לגוד חיות כמו
 שכתוב (להלן כא כ) ושצ במדבר והי רוצה קשת: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו
 ומתגרין בו: ועל כל פני אחיו ישכן. שיהיה זרעו גדול (ב"ר):

עמרת רש"י

מהיכן באת יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים ולשון אי מזה היה המקום מה
 הסיבה שתאמר עליו מזה בגלל זה אני צא באתי לכאן. ולפיכך השיבה הגר מפני שרי גברתי
 אנכי בורחת ולא השיבה שממקום פלוני היא באה (גור אריה): (ט) ויאמר לה מלאך ה'. על
 כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה (ב"ר): (יא) הנך
 הרה. כשתשובי תהרי עוד פעם כי העיבור הראשון הפילה [שפתי חכמים] כמו הנך הרה דאשת
 מנוח (שופטים יג ה) שגם שם נתעברה אחר בשורת המלאך [מזרחין]: וילדת בן. כמו וילדת
 הלמ"ד והדל"ת בסגול ודומה לו (ירמיה כג כג) יושבת בלננון מקוננת בארזים: וקראת שמו.
 ליווי לנקבה הוא כמו שאומר לזכר (להלן יז יט) וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם.
 אהב מדברות לגוד חיות כמו שכתוב (להלן כא כ) ושצ במדבר והי רוצה קשת יורה חצים
 בקשת (רש"י שם): ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל כל

בראשית טו לד קבט

ישכן: יג ותקרא שם יהוה הדבר
 אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם
 הלם ראיתי אחרי ראי: יד על-כן קרא
 לבאר באר לחי ראי הנה בין קדש
 ובין ברד: טו ותלד הגר לאברם בן
 ויקרא אברם שם-בנו אשר-ילדה
 הגר ישמעאל: טז ואברם בן-שמינים

מרוד באנשא הוא
 יהא צריך לכלא וידא
 דבני אנשא יהון
 צדיקין ליה ועל אפי
 כל אחוהי ישרי:
 יג ועליאת בשמא דיי
 דמתמלל עמוה אמרת
 את הוא אלהא דתו
 כלא. ארי אמרת
 הגרם הקא (ניי האף
 אנא) שרתי חזיא בתר
 דאתגלי לי: יד על בן

קרא לבארא בארא דמלאך קימא אתחוי עלה הא (היא) בין רקס ובין חגרא:
 טו וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: טז ואברם בר

רש"י

(יג) אתה אל ראי. נקוד מט"ף קמ"ן מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה צלצון של עלובין (צ"ר) (ס"א ד"א אחת אל ראי משמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם ה'ם. לשון חימה וכי סצורה הייתי שאף הלום צמדצרות ראיתי שלוחיו של מקום אחרי רואי אותם צביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ונדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנות ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות (שופטים יג כב) וזו ראתה ארבעה פעמים זה אחר זה ולא חרדה (צ"ר): (יד) באר לחי ראי וגו'. כתרגומו ברא דמלאך קימא אתחוי עלה: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אף על פי שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמינים שנה וגו'. לשנתו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב:

עמרת רש"י

פני אחריו ישכן. שיהיה זרעו גדול (צ"ר) עד שמרוב רביו הוא שוכן עם כל אחיו בני קטורה בכל מקום שהם שוכנים שם (נמורתי): (יג) אתה אל ראי. הרי"ש נקוד מט"ף קמ"ן מפני שהוא שם דבר כלומר אלוה הראיה שרואה צלצון של עלובין (צ"ר) כי לכאן במדבר באו המלאכים רק בשבילי כי ה' ראה עלבוני (נמורתי): (ס"א ד"א אחת אל ראי משמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם ה'ם. לשון חימה וכי סצורה הייתי שאף הלום צמדצרות ראיתי אזכה לראות שלוחיו של מקום אחרי רואי אותם צביתו של אברהם שידעתי שבאו בשביל צדקת אברהם (גור אריה) ששם הייתי רגילה לראותם שהרי מנות ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות (שופטים יג כב) וזו ראתה ארבעה פעמים זה אחר זה ולא חרדה (צ"ר): (יד) באר לחי ראי וגו'. כתרגומו ברא דמלאך קימא אתחוי עלה באר שמלאך אלהים נראה לי עליו: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אף על פי שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר להגר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש עליו ונצטווה על ידי רוח הקודש (גור אריה) וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמינים

תִּמְנָן וְשֵׁשׁ שָׁנִים פֶּד
 יִלְדֶת הַגֶּר ית
 יִשְׁמַעֲלָל לְאַבְרָם:
 א וְהָיָה אֲבָרָם פֶּר
 תִּשְׁעִין וְתִשְׁעִין שָׁנִים
 וְאַתְגַּלִּי לְאַבְרָם
 וְאָמַר לֵיהּ אָנָּה אֵל
 שְׂדֵי פֶלַח קְדָמִי וְהָיוּ
 שְׁלִים: ב וְאַתָּן קָדְמִי בֵּין
 מִימְרֵי וּבִינְךָ וְאַסְגִּי
 יָתְךָ לְחֶדְאָ לְחֶדְאָ:
 ג וּנְפַל אֲבָרָם עַל אַפְוָהוּ

שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת-הַגֶּר אֶת-
 יִשְׁמַעֲלָל לְאַבְרָם: ה יִז א וְיִהְיֶה אֲבָרָם
 בֶּן-תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתִשְׁעִי שָׁנִים וַיֵּרָא
 יְהוָה אֶל-אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי-אֵל
 שְׂדֵי הַתְּהַלְךְ לְפָנַי וְהָיָה תָמִים:
 ב וְאַתָּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וְאַרְבָּה
 אֹתְךָ בְּמֵאד מְאֹד: ג וַיִּפֹּל אֲבָרָם

רש"י

יז (א) אני אף שדי. אני הוא שיש די באלהומי לכל צריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרוני וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו [כך] די שלו והכל לפי הענין (צ"ר): התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה לוי אחר לוי היה שלם בכל נסיונותי. ולפי מדרשו התהלך לפני במלות מילה ודבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהעלה כן אמה בעל מוס לפני (צ"ר) דבר אחר והיה תמים עכשיו אמה חסר ה' אברים, צ' עינים צ' אזנים וראש הגויה אוסיף לך אות על שמך והיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין אנריך: (ב) ואתנה בריתי. צריה של אהבה וצריה הארץ להורשה לך על ידי מצוה זו: (ג) ויפל אברם

עטרת רש"י

שנה וגו'. לשנתו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב ונכפל בסוף הפרשה שהיה בן י"ג כשנימול ללמד שעשה זאת משום מצות ה' ולא משום יראת אביו שהכריחו לזה [שפתי חכמים]:

יז (א) אני אף שדי. אני הוא היחיד שיש די באלהומי לכל צריה ואיני צריך לזולתי [מזרח] ולא תהיה נמאס בעיני הבריות על שמלת את עצמך [שפתי חכמים] לפיכך התהלך לפני והדבק בעבודתי (רש"י הבא) ובכותה זה ואהיה לך לאלוה ולפטרוני מנהיגו (גור אריה בראשית מה ח) וכן כל מקום שהוא במקרא שמו שדי פירושו [כך] די שלו והכל לפי הענין (צ"ר): התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי כלומר הדבק בעבודתי כי לא שייך לומר שיתהלך לפניו יתברך כי מלא כל הארץ כבודו ואין בו לפניו או לאחוריו [לבוש האורה]: והיה תמים. אף זה לוי אחר לוי ופירושו התהלך לפני ביושר ובאמונה והיה תמים כלומר היה שלם בכל נסיונותי. ולפי מדרשו התהלך לפני במלות מילה ודבר הזה תהיה תמים ואינו צווי אחר צווי [מזרח] שכל זמן שהעלה כן אמה בעל מוס לפני (צ"ר) דבר אחר והיה תמים עכשיו אמה חסר ה' אברים, צ' עינים צ' אזנים וראש הגויה שאינם ברשותו וכאילו היה חסר מהם [שפתי חכמים] אוסיף לך אות על שמך והיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין אנריך: (ב) ואתנה בריתי. צריה של אהבה וצריה הארץ להורשה לך על ידי מצוה זו כי בריתי סתם כתוב, על כרחך פירושו לכמה דברים (גור אריה): (ג) ויפל אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה צו כח לעמוד ורום

עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אֵתוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר:
 ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אֶתְךָ וְהָיִיתְ לְאָב
 הַמּוֹן גּוֹיִם: ה וְלֹא־יִקְרָא עוֹד אֶת־
 שְׁמֶךָ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם כִּי
 אַב־הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְתִּיךָ: ו וְהִפְרַתִּי אֶתְךָ
 בְּמֵאד מְאֹד וְנִתְתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים
 מִמֶּךָ יֵצְאוּ: ז וְהִקְמַתִי אֶת־בְּרִיתִי
 בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין זַרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ לְדֹרֹתָם
 לְבְרִית עוֹלָם לְהָיוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים
 וּלְזַרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ: ח וְנִתְתִּי לְךָ וּלְזַרְעֶךָ

ומליל עמיה יי למימר:
 ד אָנָּה הָא (גִּזְר בנ"י
 אינע) קָמִי עִמָּךְ וְתָהִי
 לְאָב סְגִי עַמְמִין: ה וְלֹא
 יִתְקַרֵּי עוֹד יְת שְׁמֶךָ
 אַבְרָם וְיִהְיֶי שְׁמֶךָ
 אַבְרָהָם אָרִי אָב סְגִי
 עַמְמִין יְהַבְתְּךָ: ו וְאִפְשִׁישׁ
 יְתֶךָ . לְחֲדָא לְחֲדָא
 וְאִתְנַנְדָּ לְכַנְשֵׁן וּמְלָכִין
 דְשְׁלִיטִין בְּעַמְמִיא מִנְךָ
 יִפְקוּן: ז וְאֶקִּים יְת קָמִי
 בֵּין מִימְרֵי וּבֵינְךָ וּבֵין
 בְּנֶיךָ בְּתַרְךָ לְדֹרֵיהוֹן
 לְקָם עֲלָם לְמַהוּי לְךָ
 לְאֱלֹהָא וּלְבְנֶיךָ בְּתַרְךָ:
 ח וְאִתֵּן לְךָ וּלְבְנֶיךָ

בְּתַרְךָ יְת אַרְעָא תוֹתְבוֹתְךָ יְת כָּל אַרְעָא דְכַנְעַן לְאַחְסַנְתָּ עֲלָם וְאִהְיֶי לְהוֹן לְאֱלֹהָא:

רש"י

ע"פ פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקודש נצטת עליו וזהו שנאמר
 צלעם (צמדבר כד ד) נופל וגלוי עינים צברייתא דרבי אליעזר (פדר"א כט): (ה) כי אב המון גוים. לשון
 נוטריקון של שמו ור"ש שהיתה זה צמחלה שלא היה אז אלא לארס שהוא מקומו ועכשיו אז לכל העולם,
 לא זה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שנתוספה ליהושע שנאמר (צמדבר יג טו)
 ויקרא משה להושע בן נון יהושע (סנהדרין קו): (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר
 היה לו ולא היה מצטרו עליו: (ז) והקמתי את בריתי. ומה הוא הצרית להיות לך לאלהים:

עמרת רש"י

הקודש נצטת עליו וזהו שנאמר צלעם (צמדבר כד ד) נופל וגלוי עינים צברייתא דרבי אליעזר
 (פדר"א כט): (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון מאות אחת מבינים תיבה שלימה (רע"ב
 שבת פרק יב משנה ה) של שמו אברם אב של ארם ור"ש שהיתה זה צמחלה שלא היה אז אלא
 לארס שהוא מקומו של אברם ועכשיו אז לכל העולם, והיה ראוי למחוק אותה ולקרואו אבהם
 כלומר אב המון גוים לא זה ממקומה כדי שלא יתרעם הרי"ש על השכינה כיו"ד של שרי
 [מורחן] שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שנתוספה ליהושע שנאמר (צמדבר יג טו)
 ויקרא משה להושע בן נון יהושע (סנהדרין קו): (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי
 ישמעאל כבר היה לו ולא היה מצטרו עליו: (ז) והקמתי את בריתי. ומה הוא הצרית
 להיות לך לאלהים:

ט ואמר יי לאברהם
 ואת ית קימי תטר
 את ובניך בתרך
 לדריהון: י דא קימי די
 תטרון בין מימרי
 ובניכון ובין בנך
 בתרך מגור לכון כל
 דבורא: יא ותגורון ית
 בשרא דערלחבון
 ותחי (ני ותהא) לאת
 קים בין מימרי
 ובניכון: יב ובר תמניא
 יומין יתגור (ני יגור)
 לכון כל דבורא
 לדתכון ילידי ביתא
 וביני כספא מבא בר

אחריך את | ארץ מגריך את כל-
 ארץ פנען לאחוזת עולם והייתי להם
 לאלהים: ט ויאמר אלהים אל-
 אברהם ואתה ואת בריתי תשמר
 אתה וזרעך אחריך לדורתם: י זאת
 בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם
 ובין זרעך אחריך המול לכם כל-
 זכר: יא ונמלתם את בשר ערלתכם
 והיה לאות ברית ביני וביניכם:
 יב ובן-שמנת ימים ימול לכם כל-

רש"י

(ח) לאחוזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל הדבר צמוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות קי:)
 (ט) ואתה. וא"ו זו מוסיקף על ענין ראשון חני הנה צרימי אתך ואתה הוא זהיר לשמרו ומה היא שמירתו
 זאת צרימי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך.
 העמידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות במקום לעשות: (יא) ונמלתם. כמו
 ומלתם הנו"ן זו יחירה ליסוד הנופל זו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל
 ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל:

עטרת רש"י

(ח) לאחוזת עולם. כתיב כאן והייתי להם לאלהים אחר שכבר נאמר בפסוק הקודם להיות לך
 לאלהים [מזרחין] ללמדנו ושם אהיה לכם לאלהים אבל הדבר צמוצה לארץ דומה כמי שאין לו
 אלוה (כתובות קי:): לפי שארץ ישראל נחלת ה' ואם דר בחוצה לארץ דומה כאלו הוציא את
 עצמו מתחת רשותו של הקב"ה חס ושלום [גור אריה]: (ט) ואתה. וא"ו זו מוסיקף על ענין
 ראשון חני הנה צרימי אתך ואתה הוא זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת צרימי אשר תשמרו
 המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העמידין
 להולד אחריך: המול. כמו להמול ואינו ציווי שהרי כתיב אחריו ונמלתם [שפתי חכמים] כמו
 שאתה אומר עשות במקום לעשות: (יא) ונמלתם. לשון צווי הוא [שפתי חכמים] כמו ומלתם
 הנו"ן זו יחירה ליסוד הנופל זו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא ונמלתם כמו ונשאתם
 אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל:

זָכַר לְדֹרוֹתֵיכֶם יְלִיד בְּיַת וּמִקְנַת-כֶּסֶף
 מִכָּל בֶּן-זָכָר אֲשֶׁר לֹא מִזְרַעְךָ הוּא:
 יג הַמּוֹל | יְמוֹל יְלִיד בְּיַתְךָ וּמִקְנַת
 כֶּסֶף וְהִיְתָה בְרִיתִי בְּבָשָׂרְכֶם לְבְרִית
 עוֹלָם: יד וְעָרַל | זָכַר אֲשֶׁר לֹא-יְמוֹל
 אֶת-בָּשָׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
 הַהִוא מֵעַמִּי אֶת-בְּרִיתִי הַפֶּר: טו
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-אַבְרָהָם שְׂרִי
 אֶשְׁתְּךָ לֹא-תִקְרָא אֶת-שְׁמָה שְׂרִי כִּי
 שְׂרָה שְׁמָה: טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם

עממין דלא מבניך
 הוא: יג אתגזרא ותגזרון
 (נ"י מגזר וגזר) יליד
 ביתך וזבין כסףך
 ותהי קומי בבשריבון
 לקים עלם: יד וערל
 דכורא די לא יגזר ית
 בשר ערלתיה
 וישתיצי אנשא ההיא
 מעמיה ית קימי אשני:
 טו ואמר יי לאברהם
 שרי אתתך לא תקרי
 ית שמה שרי ארי
 שרה שמה: טז ואברך
 יתה ואף אתן מצה
 לך בר ואברכנה ותהי

רש"י

(יב) יליד בית. שילדמו השפחה צמית: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמונה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת (קלח:): (יד) וערר זכר. כאן למד שהמילה צאטו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה (כ"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה אזל אביו אין ענוש עליו כרת אזל עונר נעשה: ונכרתה הנפש. הולך עירי ומת קודם זמנו: (טו) לא תקרא את שמה שרי. (נרכות יג.) דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה קתם שמה שמה שרה על כל: (טז) וברכתי אתה. ומה היא הנכרה שמורה לנערותה שנאמר (לקמן יח יב) אחרי בלותי

עמרת רש"י

(יב) יליד בית. שילדמו השפחה שלקח לו לשפחה וילדה אצלו [מזרחין] צמית: (יג) המול ימול יליד בית ומקנת כסף [מזרחין] ולא אמר כאן לשמונה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת (קלח:): כגון שקנה שפחה משנתעברה וילדה בשבת אינו דוחה את השבת [שפתי חכמים]: (יד) וערר זכר. לדרשה בא כי כבר בפסוק הקודם נאמר המול ימול יליד ביתך [גזר אריה] כאן למד שהמילה צאטו מקום שהוא ניכר שמבדיל בין זכר לנקבה (כ"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין דקטן אינו בר עונשין [שפתי חכמים] ונכרתה הנפש ההיא אזל אביו אין ענוש עליו כרת אזל עונר נעשה (רמב"ם הלכות מילה א ב): ונכרתה הנפש. הולך עירי בלא וליד [גזר אריה] ומת קודם זמנו: (טו) לא תקרא את שמה שרי. (נרכות יג.) דמשמע שרי לי שרתי (רש"י שם) ולא לאחרים כי שרה קתם שמה שמה שרה על כל לכל האומות: (טז) וברכתי אתה. ומה היא הנכרה שמורה לנערותה שנאמר

נתתי ממנה לך בן וברכתיה והיתה
 לגוים מלכי עמים ממנה יהיו: יז ויפל
 אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו
 הלבן מאה שנה וילד ואם שרה
 הבת תשעים שנה תלד: יח ויאמר
 אברהם אלהים לו ישמעאל
 לְבָנִי וְיִשְׁמְעָאֵל יִתְקַם כְּדָמִי:

רש"י

היתה לי עדנה (ז"ר): וברכתיה. גם צהנקת שדים כשנצרכה לך ציוס משתה של יצחק שהיו מרננין עליהם שהציאו אסופי מן השוק ואומרים צנוו הוא והביאה כל אחת צנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כולם הוא שנאמר (להלן כא ז) היניקה בניס שרה. ז"ר רמזו צמקמת: (יז) ויפל אברהם על פניו ויצחק. זה תירגס אונקלוס וחדי לשון שמתה ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמת ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו (ש"א ז כ) הנגלה נגלתי (ש"ב טו כז) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לי לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואף על פי שדורות הראשונים היו מולדין בני ת"ק שנה צימי אברהם נתמעטו השנים כזר וצא תשות כח צעולם לא ולמד מעשרה דורות שמנת ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שזר כזה:

עמרת רש"י

(לקמן יח יז) אחרי צלותי היתה לי עדנה (ז"ר) אבל ברכת הבן נאמר אחר כך מפורש כדכתיב וגם נתתי לך ממנה בן [מזרחי]: וברכתיה. גם צהנקת שדים כשנצרכה לך ציוס משתה של יצחק שהיו מרננין עליהם שהציאו אסופי מן השוק ואומרים צנוו הוא והביאה כל אחת צנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כולם הוא שנאמר (להלן כא ז) היניקה בניס שרה. ז"ר רמזו צמקמת: (יז) ויפל אברהם על פניו ויצחק. ויצחק זה תירגס אונקלוס וחדי לשון שמתה ושל שרה (להלן יח יב) ותצחק שרה בקרבה לאמר וחייכת שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמת ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות שאין באין להכחיש הענין [שפתי חכמים] כמו (ש"א ז כ) הנגלה נגלתי (ש"ב טו כז) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו באיזה זכות הנעשה חסד זה לי לאחר מה שהקב"ה כבר [מזרחי] עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואף על פי שדורות הראשונים היו מולדין בני ת"ק שנה צימי אברהם נתמעטו השנים כזר וצא תשות כח צעולם והיה תמוה שאם שניהם זקנים שילדו לא ולמד מעשרה דורות שמנת ועד אברהם שבתחילה לא היו ראויין להוליד אלא אחר ק' שנה [שפתי חכמים] ובסוף שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. אני

יְחִיָּה לְפָנַיִךְ: יֵשׁ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל
 שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֵלְדָת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ
 אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִי אֶת־בְּרִיתִי
 אִתּוֹ לְבְרִית עוֹלָם לְזָרְעוֹ אַחֲרָיו:
 כ וַלְיִשְׁמַעֵאל שְׁמֵעֲתִיךָ הִנֵּה | בִּרְכָתִי
 אִתּוֹ וְהַפְרִיתִי אִתּוֹ וְהַרְבִּיתִי אִתּוֹ
 בְּמֵאד מְאֹד שְׁנַיִם־עָשָׂר נְשִׂאִים

יש ואמר יי בקושטא
 שרה אתתך תלד לך
 בר ותקרי ית שמה
 יצחק ואקים ית קמי
 עמיה לקים עלם
 לבגוהי בתרוהי: כ ועל
 ישמעאל קבלית
 צלותך הא ברכת
 יתיה ואפש יתיה
 ואסגי יתיה לתרא
 לתרא תרין עשר

רש"י

יחיה לפניך. יחיה בראתך כמו המהלך לפני פלח קדמי: (יט) אב"ל. לשון אמחת דברים וכן (מז כ"א) אבל
 אשמים אנחנו (מ"ז ד יד) אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק ויש אומרים על
 שם העשרה נסיונות ו' שנה של שרה ות' ימים שנימול וק' שנה של אברהם והקמתי את בריתי. למה
 נאמר הרי כבר כתיב (לעיל פסוק ט) ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אללא לפי שאומר והקמתי
 וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום תלמוד לומר והקמתי את בריתי איתו ולא עם אחרים. ואת
 בריתי אקים את יצחק (להלן פסוק כ"א) למה נאמר [אללא למד שהיה קדוש מבטן (שבת קל"ז): דבר אחר
 אמר רבי אבא מכאן למד קל וחומר בן הגבירה מכן האמה כתיב הנה בריתי איתו והפריתי אותו והרביתי
 אותו זה ישמעאל וקל וחומר ואת בריתי אקים את יצחק (ב"ר): את בריתי. ברית המילה תהא מסורה
 לזרעו [של יצחק]: (כ) שנים עשר נשיאם. כעננים יכלו כמו (משלי כ"ה יד) נשיאים ורוח:

עמרת רש"י

חפץ בבשורת יצחק [שפתי חכמים] אבל הלאי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה:
 יחיה לפניך. בקשתי שישמעאל [גור אריה] יחיה בראתך כמו המהלך לפני פלח קדמי:
 (יט) אב"ל. לשון אמחת דברים וכן (מז כ"א) אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק ויש אומרים מדלא קראו לו צחוק אם כן שם
 יצחק נוטריקון הוא [שפתי חכמים] "י"י" על שם העשרה נסיונות "צ" ו' שנה של שרה "ח" ות'
 ימים שנימול "ק" וק' שנה של אברהם והקמתי את בריתי. למה נאמר הרי כבר כתיב
 (לעיל פסוק ט) ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אללא לפי שאומר והקמתי וגו' יכול
 בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום תלמוד לומר והקמתי את בריתי איתו ולא עם אחרים.
 ואת בריתי אקים את יצחק (להלן פסוק כ"א) למה נאמר [אללא למד שהיה קדוש מבטן (שבת
 קל"ז): דבר אחר אמר רבי אבא מכאן למד קל וחומר בן הגבירה מכן האמה כתיב הנה בריתי
 איתו והפריתי אותו והרביתי אותו זה ישמעאל וקל וחומר ואת בריתי אקים את יצחק (ב"ר):
 את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו [של יצחק] כי ברית אהבה נאמר אחר כך, ואת
 בריתי אקים את יצחק [גור אריה]: (כ) שנים עשר נשיאם. למה לא קרא אותם שבטים כבני
 יעקב שהוא לשון גבורה או שרים וכו' [מזרחין] כי הישמעאלים כעננים יכלו כמו (משלי כ"ה יד)

קלו

בראשית יז לך לך

תרגום

וְכִרְבֵּיא יֵלִיד וְאַתְנִינִיָּה
 לְעַם סְגִי: כֹּא וְיִת קָמִי
 אָקִים עִם יִצְחָק דִּי
 תְּלִיד לְךָ שָׂרָה לְזִמְנָא
 הַרְיִן בְּשֵׂתָא אַחַרנָתָא:
 כִּב וְשִׁצִי לְמַלְלָא עֲמִיָּה
 וְאַסְתַּלַּק יִקְרָא דִּי
 מַעְלוּוֹהִי דְאַבְרָהָם:
 כִּב וְדַבֵּר אַבְרָהָם יִת
 יִשְׁמַעְאֵל בְּרִיָּה וְיִת כָּל
 יְלִידֵי בֵיתָהּ וְיִת כָּל
 זְבִינֵי כַסְפִּיָּה כָּל
 דְּכֹרָא בְּאַנְשֵׁי בֵית
 אַבְרָהָם וְגִזֵּר יִת
 בְּשָׂרָא דְעַרְלָתָהוֹן
 בְּכָרְן יִזְמָא הַרְיִן כְּמָא
 דִּי מְלִיל עֲמִיָּה יִי:
 כִּב וְאַבְרָהָם בֵּר תִּשְׁעִין
 וְתִשַׁע שָׁנִין בֵּר גִּזֵּר
 בְּשָׂרָא דְעַרְלָתִיָּה:

יוֹלִיד וְנִתְתָּיו לְגִזֵּי גְדוֹל: כֹּא וְאַת־
 בְּרִיתִי אֶקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד
 לְךָ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה
 הָאַחֶרֶת: כִּב וְיִכַל לְדַבֵּר אֶת־וַיַּעַל
 אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם: כִּג וַיִּקַּח אַבְרָהָם
 אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי
 בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנֵת בְּסָפּוֹ כָּל־זָכָר
 בְּאַנְשֵׁי בֵית אַבְרָהָם וַיִּמַּל אֶת־בְּשָׂרֵם
 עַרְלָתָם בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
 אֱתוֹ אֱלֹהִים: מִפְטוֹר כִּב וְאַבְרָהָם בֶּן־
 תִּשְׁעִים וְתִשַׁע שָׁנָה בְּהַמְלֹךְ בְּשָׂרֵם
 עַרְלָתוֹ: כִּה וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנוֹ בֶּן־שָׁלֹשׁ

כה וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּרִיָּה בֵּר תִּלְתַּת עֶשְׂרִי שָׁנִין בֵּר גִּזֵּר יִת בְּשָׂרָא דְעַרְלָתִיָּה:

רש"י

(כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכנה ולמדנו (ב"ר) שהלדיקים מרכנתו של מקום (ב"ר):
 (כג) בעצם היום הזה. זו ציוס שננטוה, ציוס ולא כלילה, לא נחירא לא מן הגוים ולא מן הליננים ושלא
 יהיו אויביו וצני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנמנוהו למול ולקיים מצותו של מקום (ב"ר): ויב"ל. לשון
 ופעל: (כד) בהמלו. זהפעלו כמו זהבנראס (לעיל ז ד) [נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה
 ממירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלא ידו ואחז עמו שנאמר (נחמיה ט ח) וכרות עמו הנצרות לו לא

עמרת רש"י

נשיאים ורוח עניים ורוח (מצודות שם): (כב) מעל אברהם. היה לו לומר מאת אברהם [מורחין]
 ונאמר "מעל" כי לשון נקיה הוא כלפי שכנה ולמדנו (ב"ר) מדכתיב מעל שהלדיקים מרכנתו
 של מקום (ב"ר) כי על ידם השכינה שורה בארץ [גור אריה]: (כג) בעצם היום הזה. זו ציוס
 שננטוה, ציוס ולא כלילה, לא נחירא לא מן הגוים ולא מן הליננים ושלא יהיו אויביו וצני דורו
 אומרים אילו ראינוהו לא הנמנוהו למול ולקיים מצותו של מקום (ב"ר): ויב"ל. לשון ופעל
 כלומר שמל את האחרים [מורחין]: (כד) בהמלו. זהפעלו שקבל המילה כמו זהבנראס (לעיל ז ד)
 שקבלו הבריאה [מורחין] [נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה ממירא שהיה זקן

עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהַמְלֹךְ אֶת בְּשֵׁר
 עַרְלָתוֹ: כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמְלָךְ
 אֲבָרָהָם וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנֹו: כז וְכָל־אֲנָשֵׁי
 בֵּיתוֹ יֵלִיד בְּיַת וּמִקְנֵת־כֶּסֶף מֵאֵת
 בֶּן־נֶכֶד נִמְלָךְ אֹתוֹ: פ פ פ

ט בכרן יומא הדין
 אתגור (נ"י גור)
 אברהם וישמעאל
 בריה: כו וכל אנשי
 ביתיה ילדי ביתא
 וזבני כסףא מן בר
 עממין אתגורו (נ"י
 גורו) עמיה: פ פ פ

רש"י

נאמר אלא עמו. ז"ר רש"י יסן: (כה) בהמלוך את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חמוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש. אבל ישמעאל שהיה ילד הווקק לחמוך ערלה ולפרוע המילה לכן נאמר בו את (ז"ר): (כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם ז"ט שנה ולישמעאל שלש עשרה שנים נמול אברהם וישמעאל בנו: חסלת פרשת לך לך

עטרת רש"י

מה עשה הקב"ה שלא ידו וחתו עמו שנאמר (נחמיה ט ח) וכרות עמו הצרית לו לא נאמר אלא עמו. ז"ר רש"י יסן: (כה) בהמלוך את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את שרבו הוא בכל מקום [מורחין] לפי שלא היה חסר אלא חמוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש. אבל ישמעאל שהיה ילד הווקק לחמוך ערלה ולפרוע המילה לכן נאמר בו את (ז"ר): (כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם ז"ט שנה ולישמעאל שלש עשרה שנים נמול אברהם וישמעאל בנו: חסלת פרשת לך לך

הפטרת לך לך בישיעה פרק מ

לְמַה תֹּאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתַּרְהוּ דְרַבִּי מִיְהוָה וּמֵאֱלֹהֵי מִשְׁפָּטַי יַעֲבֹר: הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם | יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעָף וְלֹא יִיגַע אֵין חֶקֶר לַחֲבוּנָתוֹ: נִתַּן לַיַּעֲקֹב כֶּחַ וּלְאֵין אֲוִנִים עֲצָמָה יִרְבֶּה: וַיַּעֲפוּ גְעָרִים וַיִּגְעוּ וּבַחֲזָרִים כְּשׁוֹל יִפְשְׁלוּ: וְקוֹי יְהוָה יַחְלִיפוּ כֶּחַ יַעֲלוּ אֲבָר בְּנִשְׁרָיִם יִרְצוּ וְלֹא יִיגְעוּ יִלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ: הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אֲיִים וּלְאִמִּים יַחְלִיפוּ כֶּחַ וַיִּגְשׁוּ אֲזוּ יִדְבְּרוּ יַחֲדוּ לְמִשְׁפָּט נִקְרְבָה: מִי הַעִיר מִמְּזוֹרַח צֶדֶק יִקְרָאָהוּ לְדַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יִדְדוּ יִתֵּן כְּעֶפֶר חֲרָבֹו פֶקֶשׁ נִדָּף קִשְׁתוֹ: יִרְדָּפֵם יַעֲבֹר שְׁלוֹם אַרְח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא: מִי־פָעַל וַעֲשֵׂה קִרְא הַדְרֹות מֶרֶאשׁ אֲנִי יְהוָה רֵאשׁוֹן וְאֶת־אֲחֵרָנִים אֲנִי־הוּא: רֵאוּ אֲיִים וַיִּירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יַחֲרָדוּ קִרְבוּ וַיֵּאֲתָיוּ: אִישׁ אֶת־דַּעְתּוֹ יַעֲזֹרוּ וְלֹאֲחִיו יֹאמַר חֶזֶק: וַיַּחֲזֵק חֲרַשׁ אֶת־צִרְף מִחֲלִיק פְּטִישׁ אֶת־הוֹלֵם פָּעַם אָמַר לְדָבֵק טוֹב הוּא וַיַּחֲזַקְהוּ בְּמַסְמְרִים לֹא יִמוּט: וְאֵתָהּ יִשְׂרָאֵל עֲבָדֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחֲרֵתֶיךָ זָרַע אֲבָרָהָם אֲהַבִּי: אֲשֶׁר הִחֲזַקְתֶּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ

קראתִיךָ וְאָמַר לְךָ עַבְדֵי־אֲתָה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מֵאִסְתִּיךָ: אֶל־תִּירָא כִּי עַמְד־אֲנִי
 אֶל־תִּשְׁתַּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמְצַתִּיךָ אִף־עֲזַרְתִּיךָ אִף־תִּמְכֹּתִיךָ בַיּמִין צְדָקָי: הֲלוֹ
 יִבְשׁוּ וַיִּכְלְמוּ כָּל הַנְּחָרִים בְּךָ יְהוֹי כְּאֵין וַיֵּאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבְךָ: תִּבְקֶשֶׁם וְלֹא
 תִמְצְאֵם אַנְשֵׁי מִצַּתְךָ יְהוֹי כְּאֵין וּכְאִפֶּס אַנְשֵׁי מִלַּחְמַתְךָ: כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
 מִחֲזִיק יְמִינְךָ הָאָמַר לְךָ אֶל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ: אֶל־תִּירָאִי תוֹלַעַת יַעֲקֹב מִתִּי
 יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ נְאֻם־יְהוָה וְגֵאלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: הִנֵּה שְׂמַתִּיךָ לְמוֹרֵג חֲרוֹץ
 חָדָשׁ בְּעַל פִּיפְיוֹת תְּדוֹשׁ הָרִים וְתִדַּק וּגְבָעוֹת כַּמּוֹץ תָּשִׂים: תִּזְרַם וְרוּחַ תִּשְׁאֵם
 וּסְעָרָה תִּפְּיֵץ אֲתָם וְאֲתָה תִּגִּיל בַיהוָה בַּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלֵּל: